

Een kinderrechtenkijk op armoede

Nationaal en internationaal groeit in het beleid van armoedebestrijding de focus op 'kinderarmoede'. Ondanks de welvaart in ons land blijft de armoede onder kinderen immers hoog:

- In Vlaanderen leven 170.000 kinderen (0-17 jaar) in een gezin met een inkomen onder de armoederisicodrempel. Het gaat om 14% van de kinderen en jongeren.¹
- Het aantal kinderen geboren in armoede in Vlaanderen verdubbelde sinds 2001 (6%) tot 12% in 2015.²

Het Kinderrechtencommissariaat trekt in zijn benadering van armoede resoluut de kaart van mensenrechten en kinderrechten. De kinderrechtencommissaris schreef onze kinderrechtenkijk op armoede uit in zijn boek *'Spelen in zwarte sneeuw. Fragiel manifest tegen kinderarmoede'*.³ In dit standpunt gaan we dieper in op de hoofdlijnen van een kinderrechtenbenadering.

We vertrekken van de inbreng van kinderen en jongeren in armoede. Budgettaire beperkingen in het gezin en sociale uitsluiting zijn voor hen bepalende elementen van armoede. Daarop bouwen we verder in onze definitie van armoede, die we ontleen aan het VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten. We situeren armoede in een mensenrechtenkader.

We beschrijven de specificiteit van armoede in de kindertijd, die verklaart waarom we de term 'kinderarmoede' gebruiken:

¹ Cijfers 2014. Uit: STUDIEDIENST VLAAMSE REGERING, *Armoedemonitor 2016*, <http://regionalestatistieken.vlaanderen.be/vlaamse-armoedemonitor>

² Kind en Gezin - <http://www.kindengezin.be/cijfers-en-rapporten/cijfers/kansarmoede/vlaams-gewest-en-provincie/>

³ Bruno Vanobbergen, *Spelen in zwarte sneeuw. Fragiel manifest tegen kinderarmoede*, Leuven, LannooCampus, 2016, 142p.

- Het armoederisico bij kinderen ligt hoger dan het gemiddelde bij de bevolking.
- Kinderen beleven armoede op hun eigen manier.
- Ze ervaren zelf de gevolgen van armoede, niet alleen thuis, maar ook daarbuiten: op school, in hun vrije tijd.
- Hoewel kinderen afhankelijk zijn van hun ouders, ondergaan ze armoede niet passief.
- De gevolgen van armoede in de kindertijd wegen later nog sterk door.

We benadrukken tegelijk de band van kinderen met hun gezin.

Het Kinderrechtencommissariaat pleit voor een structurele aanpak van armoede. In die aanpak vormen mensenrechten een waardevol kader.

We bespreken vijf principes van een mensenrechtenbenadering van armoede:

- participatie
- accountability of verantwoording
- non-discriminatie
- empowerment
- een expliciete link met mensenrechten

We eindigen met aanbevelingen om armoede en zijn gevolgen te bestrijden in zes domeinen:

- inkomen
- wonen
- kinderopvang
- onderwijs
- vrije tijd
- gezondheid

1. Kinderen en jongeren aan het woord

1.1. Wat zeggen kinderen en jongeren in armoede?

In 2009 en 2010 deed Kind en Samenleving belevingsonderzoek bij kinderen (5-12 jaar) en jongeren (13-19 jaar) in armoede. Het onderzoek met jongeren gebeurde in opdracht van UNICEF België. De resultaten werden gepubliceerd in twee rapporten, die de basis vormen voor dit hoofdstuk.⁴ We vulden aan met andere bronnen en eigen gesprekken.

Wij zijn niet arm

Als kinderen en jongeren in armoede aan het woord komen, blijkt telkens weer dat ze niet over 'armoede' spreken en zichzelf niet als 'arm' beschouwen. Ze noemen zichzelf niet rijk, maar arm zijn ze zeker niet. Armen, dat zijn anderen: mensen zonder een dak boven hun hoofd of zonder eten.

⁴ J. VAN GILS EN T. WILLEKENS, *Belevingsonderzoek bij kinderen en jongeren die in armoede leven. Deel 2: De beleving van kinderen die leven in armoede in Vlaanderen*, Meise, Onderzoekscentrum Kind en Samenleving vzw, 2010, 76p.
En: UNICEF BELGIË, *Dat denken we ervan. Jongeren geraakt door armoede spreken over hun leven*, Brussel, UNICEF België, 2010, 64p.

'Heb je genoeg?

Euhm, ja. Soms zijn er wat problemen en dan hebben we maar 40 euro voor een hele maand of zo maar dat is niet zo erg want dan hebben we meestal nog wel iets in de koelkast of zo.

Hoe vind jij dat?

Het maakt niet zo veel uit. Ik heb tenminste een huis om in te leven.'
(onderzoeker en kind in rapport Kind en Samenleving)

Ze beseffen wel dat het gezinsbudget beperkt is. Ze zijn zich bewust van de gevolgen daarvan in hun dagelijks leven, zoals de gebrekkigheid van de woning (vb. te klein, vochtig) en beperkingen in vrijetijdsbesteding (vb. niet kunnen deelnemen aan een sportclub, geen vakantie).

'Heb je nu genoeg geld?

Nee, allee, we hebben wel genoeg geld maar niet veel.

Wat is daar lastig aan?

Dat je niet veel kan kopen.

Zijn er ook goeie dingen aan?

Ja, we hebben toch een beetje geld.

Wat zou je willen kopen dat je niet kan kopen?

Een Nintendo.'

(onderzoeker en kind in rapport Kind en Samenleving)

In plaats van armoede spreken kinderen vooral over sociale uitsluiting als probleem. Die sociale uitsluiting heeft in de praktijk wel te maken met het beperkt gezinsbudget. Kinderen worden bijvoorbeeld uitgelachen omdat ze geen modieuze kledij hebben, ze kunnen niet meepraten over vakantie-avonturen of ze kunnen/durven geen vrienden thuis uitnodigen omdat de woning niet voldoet.

Sociale uitsluiting kan ook leiden tot gevoelens van 'anders' zijn en het zelfbeeld aantasten. Vele kinderen worstelen met een onduidelijk tot negatief zelfbeeld en gebrek aan zelfvertrouwen, al benoemen ze dat niet expliciet zo.

'Ik vind mijn eigen gewoon niet leuk.

Doe je dan dingen die je niet leuk vindt of zeg je dingen die je niet leuk vindt?

Ik weet het niet.

Hoe voel je dat, dat je niet leuk bent?

Dat ik er niet bij hoor.

Ben je anders dan andere kinderen?

Iedereen is anders maar voor mij lijkt ik alsof ik van een ander Universum kom. Ik heb bijna niks gemeen met niemand.'

(onderzoeker en kind in rapport Kind en Samenleving)

Jongeren met een positief zelfbeeld botsen op het besef dat de publieke opinie dat beeld niet deelt. Vooroordelen staan de opbouw van eigenwaarde in de weg.

'Je mag mensen niet beoordelen zonder ze te kennen. We zijn jong, vreemdelingen en als men van onze wijk spreekt, zeggen ze dat we "uitschot" zijn.'

(jongere in rapport UNICEF België)

Gezin centraal

Kinderen in armoede geven hun gezin een centrale plaats in hun leefwereld. Ze voelen een sterke verbondenheid met ouder(s), (stief)broer(s) en (stief)zus(sen) en ook huisdier(en). Kinderen ervaren een grote samenhang of wij-gevoel. Bij jongeren staat respect centraal. Daar hoort

de verwachting bij dat hun ouders grenzen uittekenen. Ook blijkt een sterke loyaliteit. Dit is een van de redenen waarom kinderen liever niet praten over de kwetsbaarheid van hun gezin.

‘Ja, mijn familie is echt heel belangrijk. Familie is echt alles, zonder familie kun je niet echt functioneren. Die geven u zo een bepaald gevoel van..., ze geven u ook raad van hoe je om moet gaan met mensen en zo.’
(jongere in rapport UNICEF België)

Vrienden zijn vooral voor de jongeren heel belangrijk. De kinderen hebben eerder een beperkte vriendenkring met overwegend vluchtige contacten. De werking voor maatschappelijk kwetsbare jongeren is voor veel kinderen een belangrijke plek in de vrije tijd, ze kunnen er spelen of gezellig samenzijn. Maar de werking betekent nog veel meer:

‘De jongerenwerking wordt als een echte thuishaven beschreven. De jongeren voelen zich er welkom, ze vinden er hun vrienden, een luisterende begeleider, en er worden heel wat activiteiten georganiseerd. Kortom: de jongerenwerking komt hier ook sterk in beeld als een plek waar jongeren zich thuis voelen, vooral door de aanwezigheid van andere jongeren en de begeleiders die soms als echte ankerfiguren beschreven worden. In de jeugdwerking kunnen ze tot rust komen, daar is begeleiding die ze al lang kennen en vertrouwen, daar kunnen ze zich amuseren, en vrij voelen.’
(rapport UNICEF België)

Buiten die werkingen nemen kinderen weinig deel aan georganiseerde vrijetijdsbesteding. Kinderen tonen het meest interesse in sportclubs. Ze geven vooral financiële obstakels aan om deel te nemen. Jongeren vinden vooral dat ze te weinig tijd hebben. Ze geven prioriteit aan informele activiteiten of – als dat kan – een studentenjob.

Buurt en school: een dubbel verhaal

De buurt is voor de jongeren een belangrijke plek. Hun houding is echter dubbel: enerzijds voelen ze er zich thuis, anderzijds zien ze problemen en willen die opgelost zien.⁵ Het gaat over uiteenlopende zaken zoals infrastructuur (vb. speel- en sportruimte), overlast (geweld, alcohol en drugs, vandalisme), netheid en verkeersveiligheid. Hoewel voor de kinderen de wijk minder centraal staat, stippen ze gelijkaardige verbeterpunten aan.

‘Ik vind de mensen die sluikestorten niet leuk. Ik was daar eens op een dinsdag over gevallen en daar zijn deze littekens van. Mijn botten staken er toen uit.’
(kind in rapport Kind en Samenleving)

Ook tegenover de school zien we een dubbele houding. Kinderen associëren school sterk met gepest of gestraft worden. Ze missen vaak steun van de leerkracht als ze door andere kinderen gepest worden. Toch drukken ze zich in het algemeen niet negatief uit over school.

‘Ga je graag naar school?’
Ja.
‘Wat leer je dat plezant is?’
We leren bij sport turnen, nieuwe dingen. We leren hoogspringen en zo.’
(onderzoeker en kind in rapport Kind en Samenleving)

⁵ Zie bijvoorbeeld ook: SAMARCANDE ASSOCIATION, INTER-ENVIRONNEMENT BRUXELLES, SOS JEUNES-QUARTIER LIBRE ASBL, *Jeunes en ville, Bruxelles à dos? L'appropriation de l'espace urbain bruxellois par des jeunes de différents quartiers*, Brussel, Inter-Environnement Bruxelles, 2008, 74p.

Bij de jongeren kleurt het beeld negatiever. Ze zijn zich scherper bewust van de hindernissen in hun schoolparcours en de moeilijkheid om daarover te geraken. Tegelijk zijn ze sterk overtuigd van het belang van onderwijs. Als oorzaken voor hun hobbelig schoolparcours, wijzen ze zowel naar het onderwijs als naar hun ouders en zichzelf. Hoge schoolkosten, gebrek aan informatie over studierichtingen en de te theoretische insteek zijn knelpunten. Net als bij de kinderen klinkt teleurstelling over het gebrek aan steun van onderwijzend personeel. Ouders en jongeren zijn niet genoeg geïnformeerd en dat leidt onder meer tot verkeerde studiekeuzes. Maar jongeren worstelen ook zelf met tekort aan motivatie en zelfvertrouwen.

‘Gewoon dom hé, niet genoeg voor school doen, niet leren hé, mijn eigen schuld, Geen moeite gedaan, ik had geen zin om te studeren, etc.’
(jongere in rapport UNICEF België)

1.2. Dé leefwereld van kinderen in armoede bestaat niet

Armoede drukt een stempel...

Wat kinderen in armoede belangrijk vinden, komt – niet verrassend – sterk overeen met andere kinderen in België: het gezin, vrienden, school. Behoeften zoals zich aanvaard weten, erbij horen en plezier maken lopen gelijk. Ook de gehechtheid aan TV, computer en games en het belang van statusobjecten voor het imago vinden we terug bij andere kinderen.

Hoewel de ingrediënten van de leefwereld sterk gelijklopen, kleurt de armoede-situatie de concrete beleving ervan. Zo zien we dat kinderen in armoede zich sterker bewust zijn van basisbehoeften zoals energie, voeding en een kwalitatieve woning. Meedoen en erbij horen blijkt een hele opgave: budgettaire beperkingen en sociale uitsluiting zijn hinderpalen. Armoede zet ook duidelijk druk op het opbouwen van een evenwichtig zelfbeeld.

... maar niet altijd dezelfde

Hoe groot en bepalend de stempel van armoede ook kan zijn, de leefwereld van kinderen valt er niet toe te herleiden. Er gaan immers uiteenlopende situaties schuil achter leven ‘in armoede’.

Zo bepaalt het gezin waarin een kind opgroeit, sterk zijn leefwereld. Net als bij andere gezinnen zijn er bij gezinnen in armoede uiteenlopende gezinssituaties. Eenoudergezinnen, nieuw samengestelde en complexe gezinssituaties komen vaker voor, maar evengoed zijn er ‘klassieke’ gezinnen met beide biologische ouders en kinderen. Nog los van de samenstelling zijn er verschillen in de mate waarin gezinnen erin slagen stabiliteit en veiligheid te creëren, waarin kinderen kunnen rekenen op betrokkenheid en ondersteuning van hun ouders of andere familieleden enzovoort.

Voor veel kinderen met een migratie-achtergrond, is het land van herkomst (of dat van de ouders of grootouders) belangrijk in hun leefwereld.⁶ Het is een extra referentiekader en element in hun identiteitsontwikkeling. Tegelijk vormt het een bijkomende factor van sociale uitsluiting en (dus) ervaring van anders-zijn. Het is wel een gemeenschappelijk punt met andere kinderen met een migratieachtergrond die niet in armoede leven.

⁶ Rapport Kind en Samenleving vzw, 2010, p.11.

Kinderen kunnen een situatie ook op verschillende manieren beleven. Nemen we het voorbeeld van zelfwaardering.⁷ Sommige kinderen bouwen een duidelijk negatief zelfbeeld op, terwijl anderen erin slagen uitsluiting los te koppelen van hun zelfbeeld. Bij sommigen overheerst een gevoel van schaamte om hun gezinssituatie en nog anderen beschermen hun zelfbeeld door opstandig te reageren.

2. Van armoede naar kinderarmoede

2.1. Wat is armoede?

Armoede is armoede...

We associëren armoede met tekort aan middelen. Ook kinderen ervaren duidelijk een gebrek aan budget, zelfs al noemen ze zich niet 'arm'. Ze schuiven materiële zaken naar voren in hun omschrijving van wie ze wel 'arm' vinden. Armoede is meer dan dat, maar de materiële situatie is wel een bepalende factor. Situaties van meervoudige maatschappelijke uitsluiting die hiermee niet in verband staan, noemt men doorgaans geen 'armoede'.

'In general, for poverty to exist, lack of command over economic resources must play a role in the causal chain leading to a low level of well-being.'
(Hoog Commissariaat voor de Rechten van de Mens van de VN)⁸

Het inkomen is belangrijk maar bepaalt niet alleen de beschikbare middelen. Sommige uitgaven (vb. woning, zorg) beïnvloeden sterk hoeveel budget overblijft voor andere zaken. Bij (grote) schulden is het beschikbaar budget veel lager dan het theoretische inkomen.

Verder zijn reserves van groot belang. Ze zijn een buffer om onvoorziene kosten of periodes van lager inkomen op te vangen.⁹ Gezinnen zonder reserves zijn extra kwetsbaar om bij financiële tegenslagen (opnieuw) in de armoede te belanden of in diepere armoede te komen.

Hoewel economische middelen – zeg maar geld – centraal staat, kunnen we dit verruimen naar andere zaken.¹⁰ Publieke goederen en diensten (vb. onderwijs, gezondheidszorg, parken,...) dragen bij aan beschikbare middelen, voor zover ze effectief toegankelijk zijn. Naast én samenhangend met materiële middelen, kunnen ook andere hulpbronnen ontbreken, zoals veiligheid, macht, informatie, netwerken, keuzemogelijkheden. Dat brengt ons bij het volgende punt.

... maar komt nooit alleen

Het is intussen breed aanvaard dat armoede meerdimensionaal is. Tekort aan middelen kan verschillende problemen (mee) veroorzaken, bijvoorbeeld op gebied van wonen, gezondheid, gezinsrelaties, werk. Elk van die problemen kan op zijn beurt (mee) het tekort aan middelen veroorzaken of versterken.

⁷ Uitleg o.b.v.: R. THYS, W. DE RAEDEMAECKER, J. VRANKEN, *Bruggen over woelig water. Is het mogelijk om uit de generatie-armoede te geraken?* Leuven / Voorburg, Acco, 2004, pp.183-189.

⁸ OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS (OHCHR), *Human Rights and Poverty Reduction: A Conceptual Framework*, New York/Geneva, United Nations, 2004, p.8, <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/PovertyReductionen.pdf>
Verder: 'OHCHR, *Human Rights and Poverty Reduction*, 2004.'

⁹ Over het belang van een buffer, zie onder meer: S. MULLAINATHAN, E. SHAFIR, *Schaarste. Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen*, Amsterdam, Maven Publishing, 2013, 359p.

¹⁰ OHCHR, *Human Rights and Poverty Reduction*, 2004, p.8.

Oorzaken en gevolgen vormen zo een complex kluwen, waaruit de factor 'tekort aan middelen' uiteindelijk onmogelijk te isoleren is.

Tegelijk moeten we vermijden dat een meerdimensionale bril een stigmatiserende bril wordt. Armoede is geen containerbegrip. Er zijn tal van problemen waarop gezinnen in armoede een groter risico lopen en die er *statistisch* vaker voorkomen. Dat betekent niet dat elk probleem bij elk gezin voorkomt. Zo gaat men er soms verkeerdelijk¹¹ van uit dat opvoedingsproblemen en armoede altijd samengaan.

Sociale uitsluiting is de rode draad doorheen de domeinen waarin armoede zich laat zien. Sociale uitsluiting gaat zowel over er niet bij horen als over niet (kunnen) participeren in de diverse domeinen van de samenleving. Inzake participatie aan maatschappelijke diensten, legt de theorie van de maatschappelijke kwetsbaarheid het onderscheid bloot tussen het positieve aanbod, de eigenlijke dienstverlening, en de controlerende en sanctionerende aspecten die er meestal aan gekoppeld zijn.¹²

'Maatschappelijk kwetsbaar is diegene die in zijn contact met de maatschappelijke instellingen telkens weer vooral te maken krijgt met de controlerende en sanctionerende aspecten ervan en minder geniet van het positieve aanbod.'

De term 'maatschappelijk kwetsbaar' verwijst zowel naar de structurele positie van kwetsbare groepen, als naar de interacties waarbinnen de kwetsbaarheid zich voordoet. Het is een versterkend proces: een ervaring van kwetsing maakt iemand meer kwetsbaar bij een volgend contact met dezelfde of een andere instelling.

Mensen ontwikkelen uiteenlopende strategieën als verdedigingsmechanisme tegen nieuwe maatschappelijke kwetsingen. Dat brengt ons op de psychologische component van sociale uitsluiting en zijn weerslag op de persoonlijke ontwikkeling. De armoedebeweging noemt dat wel eens 'de binnenkant van armoede'. Het gevoel anders te zijn, er niet bij te horen en scheef bekeken te worden, doorkruist het opbouwen van eigenwaarde en zelfvertrouwen. We zagen dat al in de inbreng van de kinderen. Bij kinderen met een buitenlandse afkomst komt daar vaak nog een etnisch-culturele dimensie bij.

Het begrip sociale uitsluiting maakt duidelijk dat armoede zich situeert in de *relatie* tussen een persoon of gezin en de samenleving. Armoede is dus niet (enkel) gevolg van de situatie van personen, maar (ook) van de uitsluitingsmechanismen van een samenleving. Armoede is met andere woorden een structureel, maatschappelijk fenomeen.

Het meervoudig en structureel karakter van armoede erkennen, is essentieel in het zoeken naar oplossingen. Zo zal opvoedingsondersteuning alleen kinderarmoede niet tegengaan in een gezin dat erbarmelijk gehuisvest is. Evenmin kan een beleid slagen dat zich enkel richt op de 'armen' zonder de maatschappelijke structuren in vraag te stellen. Een meerdimensionale en structurele aanpak is noodzakelijk.

¹¹ Zie bijvoorbeeld het kort literatuuroverzicht hierover in M. SANDBÆK, "Family Income and Children's Perception of Parental Support and Monitoring", *Social Policy and Society*, 8, 2009, pp.515-526. http://journals.cambridge.org/abstract_S1474746409990091

¹² Alle verwijzingen naar de theorie van maatschappelijke kwetsbaarheid en het citaat zijn gebaseerd op: N. VETTENBURG, *Jeugd en maatschappelijke kwetsbaarheid*. Artikel gepubliceerd in: J. HAZEKAMP E.A., *Jeugd in bijzondere situaties*. Provincie Limburg, Culturele Aangelegenheden, Hasselt, 1989, 22p.

Noteer dat maatschappelijke kwetsbaarheid niet samenvalt met armoede, maar dat mensen in armoede er wel een hoger risico op lopen.

2.2. Armoede: hinderpaal voor mensenrechten

Armoede bedreigt de realisatie van mensenrechten. Ze kan zowel burgerlijke, politieke als economische, sociale en culturele mensenrechten aantasten. De relatie tussen armoede en het niet-ervullen van mensenrechten is zo sterk, dat armoede op zich vaak als een inbreuk op mensenrechten wordt beschouwd. Armoede bedreigt de menselijke waardigheid, de basis van alle mensenrechten.

Enkele rechten komen op de voorgrond als we het over armoede in België hebben. We vertrekken van het kinderrechtenverdrag, het belangrijkste mensenrechteninstrument voor kinderen.

Levensstandaard

Het kinderrechtenverdrag erkent het recht van elk kind op een toereikende levensstandaard.

- ‘1. De Staten die partij zijn, erkennen het recht van ieder kind op een levensstandaard die toereikend is voor de lichamelijke, geestelijke, intellectuele, zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling van het kind.
2. De ouder(s) of anderen die verantwoordelijk zijn voor het kind, hebben de primaire verantwoordelijkheid voor het waarborgen, naar vermogen en binnen de grenzen van hun financiële mogelijkheden, van de levensomstandigheden die nodig zijn voor de ontwikkeling van het kind.
3. De Staten die partij zijn, nemen, in overeenstemming met de nationale omstandigheden en met de middelen die hun ten dienste staan, passende maatregelen om ouders en anderen die verantwoordelijk zijn voor het kind te helpen dit recht te verwezenlijken, en voorzien, indien de behoefte daaraan bestaat, in programma's voor materiële bijstand en ondersteuning, met name wat betreft voeding, kleding en huisvesting.’
(Art. 27 kinderrechtenverdrag) ¹³

De verwijzing naar de ontwikkeling van het kind in ruime zin (lichamelijk, geestelijk, intellectueel, zedelijk en maatschappelijk), koppelt het recht op een toereikende levensstandaard aan het recht op leven en ontwikkeling (Art.6).

De verantwoordelijkheid voor een toereikende levensstandaard berust primair bij de ouders. De overheid heeft een aanvullende maar ook een ultieme verantwoordelijkheid. Het kinderrechtenverdrag legt de focus op materiële bijstand, maar het VN-Kinderrechtencomité interpreteert die verantwoordelijkheid ruimer. ¹⁴

Andere mensenrechten

De vele dimensies van armoede maken armoede een bedreiging voor een reeks andere rechten uit het kinderrechtenverdrag, zoals:

- Het recht op informatie (Art. 17).
- Het recht op gepaste zorg voor kinderen met een beperking (Art. 23), waarbij het verdrag uitdrukkelijke aandacht heeft voor financiële toegankelijkheid.

¹³ Ook de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (art. 25) en het VN-Verdrag over economische, sociale en culturele rechten (art. 11) vermelden het recht op een adequate levensstandaard voor mensen en hun gezin.

¹⁴ W. VANDENHOLE, *A Children's Rights perspective on poverty*. In: W. VANDENHOLE, J. VRANKEN, K. DE BOYSER, (EDS.), *Why care? Children's rights and child poverty*, Antwerpen, Intersentia, 2010, pp.27-28.

- Het recht op het genot van de hoogst mogelijke gezondheidsstandaard en gezondheidszorg (Art. 24).
- Het recht op sociale zekerheid (Art. 26), rekening houdend met de middelen en omstandigheden van het kind en de ouders.
- Het recht op gepaste huisvesting komt aan bod in het artikel over levensstandaard (Art. 27, zie hoger).
- Het recht op onderwijs (Art. 28), met bijzondere aandacht voor financiële toegankelijkheid.
- Het recht op vrije tijd, ontspanning en culturele activiteiten (Art. 31), waar het verdrag specifiek gelijke kansen vernoemt.

Van groot belang is ook het discriminatieverbod (Art. 2). We bespreken dat verder (zie 3.3). Non-discriminatie is één van de algemene beginselen van het kinderrechtenverdrag. De andere algemene beginselen zijn het belang van het kind (art. 3), het recht op leven, overleven en ontwikkeling (art. 6) en de participatierechten (art. 12). Ze zijn ook relevant in de context van armoede en bepalen mee de interpretatie en implementatie van de overige verdragsbepalingen.

In het algemeen benadrukken mensenrechtenspelers de onderlinge afhankelijkheid en onlosmakelijke samenhang tussen mensenrechten. Dat valt des te meer op bij een multidimensionale problematiek zoals armoede. Bovendien zijn naast het kinderrechtenverdrag ook de andere mensenrechtenverdragen van toepassing op kinderen.

Zo krijgt (het recht op) arbeid veel aandacht in de strijd tegen armoede. Het kinderrechtenverdrag besteedt vooral aandacht aan de bescherming tegen kinderarbeid (art. 32). Het is tegelijk belangrijk dat jongeren in armoede die dat wensen, gelijke toegang vinden tot een studentenjob met correcte arbeidsvoorwaarden. Interessant is verder dat het VN-Verdrag over economische, sociale en culturele rechten, kortweg het ECOSOC-verdrag, het gezin van een werknemer in de aandacht brengt: arbeidsvoorwaarden moeten een behoorlijk levenspeil waarborgen voor werknemers en hun gezin.¹⁵

Andere mensenrechten die worden bedreigd door armoede zijn onder meer het recht op veiligheid, het recht op gelijke toegang tot justitie en de verschillende politieke rechten en vrijheden.

Ook nationaal vinden we mensenrechten-kapstokken voor de strijd tegen armoede. Ze worden 'basisrechten' of 'grondrechten' genoemd. De Belgische grondwet verankert, naast burgerlijke en politieke rechten, de economische, sociale en culturele rechten en enkele instrumenten ervan. In Vlaanderen vertrekt het armoedebeleid van 10 basisrechten.

Belgische grondwet

De Belgische grondwet (Art.23) noemt: (1) het recht op arbeid; (2) het recht op sociale zekerheid, bescherming van de gezondheid en sociale, geneeskundige en juridische bijstand; (3) het recht op een behoorlijke huisvesting; (4) het recht op de bescherming van een gezond leefmilieu; (5) het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing en (6) het recht op gezinsbijslagen. Het recht op onderwijs is apart opgenomen (Art. 24).

¹⁵ Art. 7, a, ii ECOSOC-verdrag. Ook de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens (UVRM) legt een verband tussen het recht op arbeid en het gezin: wie arbeid verricht heeft recht op een rechtvaardige en gunstige beloning, die hem en zijn gezin een menswaardig bestaan verzekert (Art. 23).

Vlaams armoedebeleid

Participatie, maatschappelijke dienstverlening, gezin, rechtsbedeling, cultuur, inkomen, onderwijs, werkgelegenheid, huisvesting en gezondheidszorg.¹⁶

2.3. Eén definitie, verschillende realiteiten

Armoede heeft dus een harde economische kern, kenmerkt zich door veelvuldige sociale uitsluiting en gaat samen met aantasting van mensenrechten. Het VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten combineert die elementen in zijn definitie van armoede, die het Kinderrechtencommissariaat onderschrijft:

'[...] een menselijke situatie gekenmerkt door langdurige of chronische deprivatie van de middelen, mogelijkheden, keuzes, veiligheid en macht noodzakelijk voor het genieten van een toereikende levensstandaard en andere burgerlijke, culturele, economische, politieke en sociale rechten.'¹⁷

Achter die ogenschijnlijk eenvoudige definitie gaan uiteenlopende situaties schuil. Al dan niet aanwezige risico- en beschermingsfactoren en beschikbare steun- en hulpbronnen, kunnen armoede en zijn gevolgen verergeren of milderen.

De mate of intensiteit van deprivatie lopen sterk uiteen. Soms spreekt men van 'extreme armoede' om een soort absolute ondergrens aan te geven. Bij 'relatieve armoede' wordt de levensstandaard vergeleken met wat gangbaar is in een regio. Dat bepaalt immers de norm om volwaardig te kunnen participeren in een samenleving.

Door het meervoudig karakter van armoede zijn er grote verschillen in het al dan niet voorkomen (of de mate waarin) van andere problematieken zoals fysieke of geestelijke gezondheidsproblemen of beperking bij ouders of kind(eren), ongeschikte woonsituatie, problemen met administratief statuut, conflicten/pesten/geweld in diverse contexten, tegenvallende onderwijsresultaten,... Dergelijke problematieken zijn niet exclusief noch automatisch gelinkt aan armoede maar kunnen ermee samenhangen.

Ook algemene kenmerken van het gezin, zoals de gezinssamenstelling (vb. eenoudergezin, nieuw samengesteld gezin) of de woonomgeving (vb. stedelijke tot landelijke context, buurt) spelen een rol.

Verder is armoede niet statisch. Gedurende de levensloop hebben zogenaamde 'life events', zoals veranderingen in het gezin of in de arbeidssituatie, een positieve, negatieve of gemengde impact.¹⁸ Belangrijk is bijvoorbeeld de duurtijd van armoede. Het kan gaan om een korte periode, om afwisselende periodes op, boven en onder de armoedegrens of een chronische situatie van armoede zelfs over generaties heen. Langdurige armoede wordt als het meest ingrijpend beschouwd.

¹⁶ Besluit van de Vlaamse Regering 1/05/2009 bij het decreet betreffende de armoedebestrijding.

¹⁷ Eigen vertaling uit: *Poverty and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*: statement adopted on 4 May 2001 by the Committee on Economic, Social and Cultural Rights (E/C.12/2001/10), §8.
<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/statements/E.C.12.2001.10Poverty-2001.pdf>

¹⁸ C. DEWILDE, *De impact van life events of sociale uitsluiting en armoede*. In: J. VRANKEN, K. DE BOYSER, D. GELDOLF EN G. VAN MENXEL, (EDS.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2002*, Leuven/Leusden, Acco, p.55.

Verder is er het beschikbaar sociaal, cultureel en psychologisch kapitaal.¹⁹ Zo verschilt de mate waarin gezinnen in armoede beroep (kunnen) doen op sociale netwerken (vb. familie, vrienden, buurt, vereniging waar armen het woord nemen of andere vereniging). Een beschikbaar en positief netwerk kan een belangrijke steun betekenen. Als het gezin sterk geïsoleerd is of een heel eenzijdig (vb. enkel mensen die eveneens in armoede leven) netwerk heeft, kan dat sociale uitsluitingsmechanismen versterken. Mensen beschikken ook niet over dezelfde kennis en vaardigheden, bijvoorbeeld om hun weg te vinden in het aanbod van dienstverlening. De aanwezige veerkracht in het gezin en de omgeving is een voorbeeld van psychologisch kapitaal.

De vele variaties hierboven beschreven hebben invloed op bestaansmiddelen en sociale uitsluiting. Tegelijk oefent de armoedesituatie invloed uit op al die zaken. Het is een complex geheel van factoren die elkaar onderling beïnvloeden.

2.4. Kinderarmoede: een beladen term

De situatie van armoede waarin een kind zich bevindt, is gevolg en onderdeel van de algemene armoedesituatie van het gezin en in het bijzonder de ouders. Dat gegeven bracht Prof. Dr. Michel Vandenbroeck tot volgende provocerende stelling:

‘Kinderarmoede bestaat niet. (...) Het gaat immers niet om arme kinderen, maar wel om kinderen van arme ouders. En die zijn er te veel, dat is duidelijk.’²⁰

Aandacht voor gezins- en maatschappelijke context

Prof. Vandenbroeck formuleert zijn stelling heel scherp, maar hij brengt een terecht aandachtspunt naar voren. De focus op kinderarmoede draagt het risico in zich dat ze gewild of ongewild het tegengaan van armoede bij kinderen isoleert uit de gezinscontext. Dat kan zowel in morele als fysieke zin.

Omdat kinderen afhankelijk zijn van hun ouders en geen instrumenten hebben om de armoedesituatie te veranderen, zien veel mensen hen als ‘deserving poor’, zij die bijstand ‘verdienen’. Hun ouders daarentegen worden vaker tot de ‘undeserving poor’ gerekend: ze worden zelf verantwoordelijk geacht voor de armoede in hun gezin en daarom zouden ze geen (of weinig, of sterk voorwaardelijke) bijstand ‘verdienen’. Analyse van het debat over kinderarmoede toont dat de frames van de ‘onschuldige slachtoffers’ (de kinderen) en de ‘slechte ouders’ nog altijd sterk aanwezig zijn.²¹

Zo een kijk kan ontaarden in maatregelen om kinderen buiten het gezin te plaatsen. De morele tweedeling tussen ouder en kind draagt met andere woorden een risico in zich van fysieke scheiding. De ouders worden dan beschouwd als schuldig aan de armoede van de kinderen, die ‘gered’ moeten worden uit hun thuisomgeving. Kinderen in armoede in België lopen een

¹⁹ De notie ‘psychologisch kapitaal’: T. VAN REGENMORTEL, *Empowerment en Maatzorg. Een krachtgerichte psychologische kijk op armoede*, Leuven/Leusden, Acco, 2002, pp.192-193.

²⁰ M. VANDENBROECK, *Kinderarmoede: waarom het een populair thema is en waarom dat zowel een bedenkelijk als een goed idee is*. In: D. DIERCKX, J. COENE, P. RAEYMAECKERS, (REDS.), *Armoede en Sociale uitsluiting. Jaarboek 2014*, Leuven, Acco, 2014, p.62.

²¹ Twee van de frames besproken in: B. VAN GORP, G. GOURDIN, *Weg van het stigma. Hoe kunnen we anders communiceren over kinderarmoede?*, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2015.

groter risico op plaatsing buiten het gezin.²² Het thema leeft sterk bij ouders in armoede, van wie velen grote angst hebben dat de kinderen zullen worden 'afgepakt'. Sommigen hebben hierdoor een negatief beeld van kinderrechten.

Nochtans heeft het gezin en het recht op een gezinsleven een centrale plek in het kinderrechtenverdrag. Het legt Staten op om te 'waarborgen dat een kind niet wordt gescheiden van zijn ouders tegen hun wil'. Alleen in specifieke situaties, bijvoorbeeld bij misbruik, kan hiervan worden afgeweken in het belang van het kind. In concrete situaties is het niet haarfijn uit te klaren wat de precieze betekenis is van de materiële situatie – die immers samenhangt met veel andere problemen – in de beslissing tot plaatsing. Vanuit een kinderrechtenperspectief is het wel duidelijk dat staten er alles moeten aan doen om te vermijden dat armoede rechtstreeks of onrechtstreeks het recht op gezinsleven ondermijnt.

Een eenzijdige focus op kinderarmoede riskeert ook de ruimere maatschappelijke context weg te gommen. Denk maar aan de buurt als belangrijke plek in de leefwereld van kinderen. Nog breder gaat het om de manier waarop maatschappelijke structuren (vb. de organisatie van de arbeidsmarkt) armoede creëren of bestendigen. Sommigen vrezen daarom dat armoedebestrijding gefocust op kinderen bijdraagt tot de instandhouding en zelfs versterking van onrechtvaardige economische en sociale structuren.²³

Vanuit een kinderrechtenperspectief is de context van kinderen belangrijk. Het is onjuist om de situatie van kinderen te isoleren van die van de ouders, het gezin én van de bredere maatschappelijke context. Dat geldt in het algemeen en is niet anders wanneer het over armoede gaat. Kinderarmoede bestrijden betekent dus ook armoede tegengaan in het gezin, de buurt en de bredere maatschappij. Een integrale aanpak van armoede is nodig. Daarin moet wel bijzondere aandacht zijn voor armoede bij kinderen.

Toch bestaat kinderarmoede

Het is immers een feit dat heel wat kinderen in armoede leven, zoals we evengoed in het citaat van Prof. Dr. Vandenbroeck lezen. Het armoederisico bij kinderen ligt zelfs hoger dan het gemiddelde bij de bevolking.²⁴

Bovendien heeft armoede bij kinderen specifieke kenmerken. Kinderen beleven armoede niet per sé op dezelfde manier als volwassenen. Hoewel ze afhankelijk zijn van hun ouders, ondergaan ze armoede niet passief. De gevolgen van armoede in de kindertijd zijn niet dezelfde als van armoede op volwassen leeftijd. Onderstaande paragrafen vertellen daar meer over.

Omdat armoede bij kinderen bestaat én specifieke kenmerken heeft, gebruikt het Kinderrechtencommissariaat er de term 'kinderarmoede' voor. Tegelijk is aandacht voor het gezin in zijn geheel inherent aan onze kinderrechtenbenadering.

Volwaardige gezinsleden

Gezinnen zijn geen monolieten. De manieren waarop armoede zich manifesteert en hoe dat ervaren wordt, verschilt tussen gezinsleden. Ook de

²² Zie bijvoorbeeld: M. BOUVERNE-DE BIE, J. IMPENS, S. WILLEMS, S. DE VISSCHER, I. DELENS-RAVIER, Y. ROSSEEL, *Een link tussen leven in armoede en maatregelen bijzondere jeugdbijstand?*, Gent, Academia Press, 2010, 134p.

²³ Zie bijvoorbeeld F. MESTRUM, *Child poverty in the context of global social development*. In: W. VANDENHOLE, E. DESMET, D. REYNAERT EN S. LEMBRECHTS, EDS., *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies*, Londen/New York, Routledge, 2015, p.367.

²⁴ 17,4% voor 0-15 jarigen en 19,5% bij 16-24 jarigen, tegenover een gemiddelde van 14,9%. EU-SILC 2015 te raadplegen via:

http://statbel.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/arbeid_leven/eu-silc/armoede/

impact van gedeelde 'life events' zoals echtscheiding kan verschillend zijn voor gezinsleden, naargelang bijvoorbeeld hun leeftijd, hun positie in het gezin en hun eigen beleving. Daarbij zijn kinderen volwaardige gezinsleden. Ze ervaren evengoed de gevolgen van de armoedesituatie. Niet enkel in het gezin, maar ook daarbuiten: op school, in hun vrije tijd.

Kinderen kunnen armoede in zekere zin zelfs dubbel ervaren. Het heeft directe gevolgen voor hun eigen dagelijks leven (woonsituatie, gezondheidsrisico's, beperkte participatiemogelijkheden). En ze lijden mee onder de armoedesituatie van de ouders, die kampen met onder meer onzekerheid en stress.

'Ik heb altijd stress voor betalingen, en de kinderen zitten daar ook mee in van, 'mama gaat het lukken deze maand om alles te betalen, gaan we er geraken'; zij hebben daar ook stress van.'
(ouder)²⁵

Ouders zijn zich bewust van de specifieke positie en noden van hun kinderen. Ze proberen hun kinderen maximaal te beschermen tegen armoede, zowel in zijn concrete gevolgen als in het benoemen van de armoedesituatie.

'Ik betaal altijd eerst het huis, de school, 'tous les affaires que mes enfants ont besoin', altijd de belangrijkste dingen eerst.(...).'

(ouder)

'Ik denk niet dat mijn kinderen voelen dat wij krap zitten. Gelijk voor Sinterklaas, ik spaar dat gewoon bijeen. Ik denk niet dat mijn kinderen daar mee bezig zijn eigenlijk.'

(ouder)

Perspectief bieden aan de kinderen, is vaak een belangrijke motivatie om hun materiële positie te verbeteren. Ook zijn ze sterk gemotiveerd om 'goede ouders' te zijn.

'Ik moet werk hebben, en als ik werk heb, dan ga ik voor mijn kind een toekomst kunnen maken.'

(ouder)

'We drinken niet, we doen wat we moeten doen, we geven extra veel liefde aan onze kinderen; alles omdat ze het beter zouden hebben dan dat wij het hadden. Ik denk dat we het soms te perfect willen doen, dat is soms lastig.'

(ouder)

Kinderen zijn actieve spelers

Internationaal onderzoek toont dat kinderen in armoede *active agents* zijn.²⁶ Ze gebruiken verschillende strategieën om het leven met een beperkt budget het hoofd te bieden. Die strategieën kunnen effectief of contraproductief zijn, of een mengvorm.

Sommige kinderen proberen hun plan te trekken. Ze sprokkelen via kleine acties (vb. klusjes) wat zakgeld bijeen. Ze amuseren zich op manieren die

²⁵ De citaten van ouders in dit hoofdstuk komen uit: N. COX, H. DETAILLEUR, H. VAN DER VORST, *Ouders en kinderen in (kans)armoede. Een onderzoek naar de beleving van de leefsituatie van gezinnen in (kans)armoede met kinderen tussen 0 en 3 jaar in Ieper*, Kortrijk, Katholieke Hogeschool VIVES, 2015, 243p.

²⁶ G. REDMOND, "Children as Actors: How Does the Child Perspectives Literature Treat Agency in the Context of Poverty?", *Social Policy and Society*, 8, 2009, pp.542-543. <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=6155060&fileId=S147474640999011X>

geen geld kosten. Ze zetten hun eigen situatie in een positiever daglicht en doen alsof zaken die niet bereikbaar zijn onaantrekkelijk zijn.

Sommige kinderen hanteren de strategie van zelf-uitsluiting. Ze vermijden zo stigmatiserende hulpvragen of lastige financiële vragen aan hun ouders. Die strategie komt veel voor. Ze kan grote proporties aannemen, bijvoorbeeld wanneer ze leidt tot minder participatie op school en beperkte loopbaan- en levensaspiraties.

Een andere risicovolle strategie is opstandigheid. Waar we eerder zagen dat een zekere opstandigheid kan helpen om het zelfbeeld te vrijwaren, kan de strategie ook uitmonden in destructief gedrag, zoals vandalisme of verslaving.

Ook in het gezin spelen kinderen een actieve rol. Ze steunen op het gezin als een bron van weerbaarheid, en dragen tegelijk zelf bij aan de weerbaarheid van het gezin. Kinderen kunnen een sterke wil tonen om zelf en met hun gezin uit de armoede te geraken. Wanneer een werkloos ouder begint te werken, blijkt de steun van kinderen bijvoorbeeld belangrijk om de slaagkansen te verhogen.

Opgroeien in een consumptiemaatschappij

Basisbehoeften gaan niet enkel over zaken als eten, een dak boven je hoofd en medicijnen als je ziek bent. Zich aanvaard weten en op gelijke voet kunnen participeren zijn eveneens basisbehoeften, des te meer voor kinderen die nog volop hun zelfbeeld en identiteit aan het construeren zijn. Maar in de context waarin kinderen hier en nu opgroeien, heeft 'erbij horen' vaak te maken met 'hebben' en hangt aan meedoen meestal een prijskaartje.

Consumptie heeft immers een centrale plaats in onze samenleving. Voor kinderen onderscheiden we drie centrale domeinen: imago en sociale identiteit (vb. via kleren), gedeelde *peer group* activiteit (vb. sport, film) en media met inbegrip van ontwikkeling van reële en virtuele identiteit. Kleren, schoenen, lifestyle-artikelen markeren zowel de individuele eigenheid als de verbondenheid met bepaalde groepen.²⁷

'Dit is mijn PSP. Bij mij is die hier geschonden. Dat kost 180 euro. Dat heeft veel geld gekost. Als mijn mama nog 50 euro bijgelegd had dan had ze ook een Wii. Maar ze heeft dat niet gedaan. En ik wou ook een Wii. Mijn mama heeft deze voor mij gekocht. Ik heb er ook nog een witte PSP. Vorig jaar gekregen van kerstmis.'

(kind in rapport Kind en Samenleving)

'Dat is zijn auto en mijn mama hare GSM en de mijne. Ik heb 3 zakken knikkers thuis.'

(kind in rapport Kind en Samenleving)

Kinderen die de trends niet goed kunnen volgen, ervaren dat als een hinderpaal in hun sociale relaties. Het leidt tot angst voor uitsluiting en pesten. Bovendien hebben goedkope vormen van vrijetijdsbesteding, zoals rondhangen op straat, maatschappelijk vaak een negatief imago.

Blijvende gevolgen

De kindertijd en adolescentie is een periode van snelle ontwikkeling op meerdere, samenhangende gebieden: lichamelijk, geestelijk, intellectueel, moreel en sociaal. Recent kwam er sterke nadruk op het intensief ontwikkelingsproces in de vroegste levensjaren. Dat stelt het foutieve beeld

²⁷ Voor deze en volgende alinea: T. RIDGE, "Children and poverty across Europe - The challenge of developing child centred policies.", *Zeitschrift Fur Soziologie Der Erziehung Und Sozialisation*, 27, 2007, pp.28-42.

bij alsof voorschoolse ontwikkeling van bijkomstig belang is. Tegelijk is blijvende erkenning nodig van het voortdurend ontwikkelingsproces van kinderen tot het einde van de adolescentie.

Armoede met zijn vele dimensies doorkruist dat ontwikkelingsproces. Zo lopen volwassenen die in hun kindertijd armoede hebben gekend, meer risico op verschillende gezondheidsproblemen.²⁸ Hoe langer ze in armoede leefden tussen hun geboorte en negen jaar, hoe groter de negatieve impact op fysieke en mentale gezondheid in hun adolescentie en vroege volwassenheid. Die invloed is er zelfs als hun financiële situatie intussen beter is.

Kinderen in armoede lopen een groter risico op een weinig succesvol onderwijstraject. Dat heeft gevolgen voor hun latere kansen op de arbeidsmarkt.

De moeilijkheid om een evenwichtig zelfbeeld en gezonde eigenwaarde op te bouwen, speelt mensen ook op volwassen leeftijd nog parten. Het is immers niet eenvoudig om dat op latere leeftijd te herstellen, zeker voor wie weinig middelen heeft.

Ook de bespreking van maatschappelijke kwetsbaarheid illustreert hoe een armoedesituatie tot dynamieken leidt, die een blijvende rol (kunnen) spelen op latere leeftijd. Mensen vallen als volwassene meestal terug op de coping-strategieën die ze als kind leerden en gebruikten.

Opgroeien in armoede heeft dus een duidelijke invloed op de latere levenskansen.²⁹ Dit geldt vooral voor langdurige armoede, maar ook tijdelijke periodes van armoede zijn schadelijk. Wie als kind in een gezin in armoede leeft, loopt een hoger risico om als volwassene in armoede te leven. Armoede wordt op die manier over de generaties heen doorgegeven. Men spreekt dan van generatie-armoede. Sommigen slagen erin uit de vicieuze cirkel van de generatie-armoede te ontsnappen, maar dat is verre van evident.

Maatschappelijke gevolgen

Armoede bij kinderen heeft niet enkel gevolgen voor de betrokken gezinnen. Ook de economie betaalt een prijs voor sociale uitsluiting. Om die reden ziet de Europese Commissie de strijd tegen kinderarmoede als:

‘een directe bijdrage aan de Europa 2020-strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei, met langetermijnvoordelen voor kinderen, de economie en de samenleving in haar geheel.’³⁰

Een economie die in toenemende mate het hoofd moet bieden aan vergrijzing en tekorten op de arbeidsmarkt, kan zich niet permitteren talenten te verspillen. Ook een verhoogde marktdeelname van mensen in armoede als consumenten is welkom.

Omgekeerd geniet de hele samenleving mee van de positieve effecten als de kinderarmoede daalt. Zo toonde Nobelprijswinnaar Prof. James Heckman aan dat investeringen tegen armoede bij heel jonge kinderen, een hoog maatschappelijk rendement hebben.³¹ Sommige onderzoeken spreken van een

²⁸ Paragraaf op basis van: G. EVANS, R. CASSELLS, “Childhood Poverty, Cumulative Risk Exposure, and Mental Health in Emerging Adults”, *Clinical Psychological Science journal*, October 2013. Samenvatting op: <http://chicagopolicyreview.org/2013/11/27/enduring-damage-the-effects-of-childhood-poverty-on-adult-health/>

²⁹ J. COENE, *Inkomensarmoede in België: blik op het heden en gevolgen voor de toekomst*. In: D. DIERCKX, J. COENE, P. RAEYMAECKERS, (REDS.), 2014, op.cit., pp.27-44.

³⁰ AANBEVELING VAN DE COMMISSIE van 20 februari 2013. *Investeren in kinderen: de vicieuze cirkel van achterstand doorbreken* (2013/112/EU), §13. Verder: ‘Investeren in kinderen, Aanbeveling van de Europese Commissie, 2013.’

³¹ <https://heckmanequation.org/the-heckman-equation/>

zevenvoudig terugverdieneffect. Investeren in het terugdringen van kinderarmoede, is bovendien goedkoper dan achteraf de gevolgen van armoede verhelpen. Tegengaan van armoede bij (jonge) kinderen wordt daarom gezien als een heel efficiënte overheidsinvestering.³²

3. Armoede bestrijden vanuit mensenrechten

We gaven mensenrechten een plaats in de definitie van armoede. Daarnaast vormen mensenrechten een waardevol kader in strategieën tegen armoede. De internationaal eensgezindheid daarover groeit. In haar aanbeveling over kinderarmoede,³³ verwijst de Europese Commissie bijvoorbeeld naar het kinderrechtenverdrag en vraagt de Lidstaten om armoede en sociale uitsluiting aan te pakken vanuit de rechten van het kind. In dit hoofdstuk leggen we verder uit wat het inhoudt om armoede te bestrijden vanuit een mensenrechtenbenadering – waar een kinderrechtenbenadering integraal deel van uitmaakt.

Mensenrechtenverdragen zijn geen receptenboeken. Ook voor de aanpak van armoede biedt een mensenrechtenbenadering geen praktisch stappenplan. Wel schuift ze belangrijke principes naar voren om te bewaken. Het acroniem PANEL vat de vijf meest genoemde principes in één woord: participatie, accountability (verantwoording), nondiscriminatie, empowerment, link met mensenrechten.³⁴ We lichten die principes hieronder toe.

3.1. Participatie

Participatie bij beslissingen

Het recht van mensen in armoede om aan het beleid te participeren, gaat ruimer dan formele rechten en vrijheden zoals stemrecht of vrijheid van vereniging. Het omvat allerlei formele en informele processen van voorbereiding tot evaluatie van beslissingen. Zowel individuele als collectieve vormen van participatie zijn van belang. Ook randvoorwaarden, zoals beschikbare tijd en informatie, moeten aandacht krijgen.

Beleidsparticipatie van kinderen in armoede is een bijzondere uitdaging. Er is blijvende nood aan gerichte initiatieven om die uitdaging aan te gaan. Beleid beperkt zich daarbij niet tot beslissingen van de overheid. Ook andere spelers voeren beleid met directe impact op kinderen, vb. welzijnsvoorzieningen en scholen. Participatie gaat van microniveau (vb. de eigen school) tot beleidsniveau (vb. het onderwijs).

Naast directe beleidsparticipatie van kinderen, kunnen indirecte kanalen nuttig zijn. Ouders hebben zicht op bekommernissen van hun kinderen, jeugdwerkers ontvangen signalen van kinderen in hun werking. Die indirecte kanalen kunnen nog bewuster ingezet worden om de inbreng van kinderen te laten doorstromen. De combinatie van verschillende directe en indirecte kanalen van betrokkenheid, kan voor een veelzijdiger en vollediger beeld zorgen, op voorwaarde dat de eigen inbreng van kinderen genoeg gewicht krijgt.

³² Bijvoorbeeld in: *Investeren in kinderen*, Aanbeveling van de Europese Commissie, 2013, §4.

³³ *Investeren in kinderen*, Aanbeveling van de Europese Commissie, 2013.

³⁴ W. VANDENHOLE, *A Children's Rights perspective on poverty*. In: W. VANDENHOLE, J. VRANKEN, K. DE BOYSER, (EDS.), 2010, op.cit., p.23.

Het is een valkuil om kinderen in armoede enkel over armoede te bevragen. Dit is niet enkel een probleem omdat zij zich niet identificeren met dit containerbegrip. Het laat vooral veel kansen liggen om kinderen een inbreng te laten doen over onderwerpen uit hun dagelijks leven zoals hun woonsituatie, de school, de inrichting van de buurt. Er moet ruimte zijn voor zowel aspecten die in verband staan met hun armoedesituatie als voor aspecten die er los van staan.

Bij beleidsparticipatie denken we vooral aan meningen doorgeven. Er zijn nog andere manieren om de ervaringen en invalshoeken van kinderen een weg te laten vinden naar beleidsprocessen. Belevingsonderzoek, zoals dat van Kind en Samenleving dat we hoger aanhaalden, graaft meer in de diepte: wat vinden kinderen belangrijk? Hoe kijken ze naar verschillende zaken? Hoe ervaren ze die? Dergelijk onderzoek kan ook op niveau van het gezin gebeuren.³⁵

Participatie in de samenleving

De aandacht voor participatie in een mensenrechtenbenadering van armoede is breder dan beleidsparticipatie alleen. Participatie gaat over deelname aan de samenleving. Inzetten op het erkennen en versterken van participatie is een noodzakelijk antwoord op de meervoudige sociale uitsluiting die samengaat met armoede. Daartoe moeten mensen ten volle basisrechten kunnen realiseren zoals gezondheid, onderwijs en cultuur en dus ook het gepaste aanbod dienst- en hulpverlening.

Daarvoor zijn de **kwaliteit** en **toegankelijkheid** van diensten doorslaggevend.³⁶ Toegankelijkheid is meer dan een dienst 'niet weigeren'. Het wordt omschreven aan de hand van vijf of zeven 'B's': beschikbaarheid, bruikbaarheid, betaalbaarheid, bereikbaarheid, begrijpbaarheid, bekendheid en betrouwbaarheid.³⁷

Beschikbaar

Een dienst moet in voldoende mate aanwezig zijn. Het tekort aan kinderopvang in kansarme buurten is een voorbeeld van te weinig beschikbaarheid. Beschikbaarheid gaat over algemeen aanbod en om specifieke behoeften: vb. algemene wachtlijsten voor sociale woningen met specifiek tekort aan sociale woningen voor grote gezinnen. Toelatingsvoorwaarden of voorrangregelingen kunnen leiden tot minder beschikbaarheid voor bepaalde groepen, zoals bij de voorrang in de kinderopvang voor kinderen van wie beide ouders werken.

Bruikbaar

Diensten moeten een antwoord geven op de behoeften van de gebruikers. Hulpverlening die je niet verder helpt, is geen toegankelijke hulpverlening, zelfs al heb je er regelmatig mee te maken. Bruikbaarheid kan zich ook op structureel niveau manifesteren, zoals de vaststelling dat ons onderwijssysteem er weinig in slaagt kinderen in armoede gelijke uitstroomkansen te bieden. Bruikbaarheid houdt nauw verband met kwaliteit.

Betaalbaar

De kost van een dienst is niet het enige aspect van toegankelijkheid, maar blijft heel belangrijk. Een ogenschijnlijk 'klein' bedrag weegt zwaar in een

³⁵ Zie bijvoorbeeld: N. COX, H. DETAILLEUR, H. VAN DER VORST, 2015, op.cit.

³⁶ M. VANDENBROECK, 2014, op.cit.

³⁷ M. BOUVERNE - DE BIE, *Het OCMW en het recht op maatschappelijke dienstverlening*, in: J. VRANKEN, K. DE BOYSER EN D. DIERCKX (EDS.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2005*, Leuven, Acco, 2005, 203-216. En: P. SELS, *Handleiding bij de toegankelijkheidsscan en het charter toegankelijke lokale dienst- en hulpverlening*, Brussel, VVSG, 2010, 55p.

beperkt gezinsbudget. Bovendien spelen ook indirecte kosten, zoals verplaatsingskosten.

Bereikbaar

De plaats en het moment waarop een dienst wordt aangeboden, staan in direct verband met toegankelijkheid. Een sportterrein dat enkel met de auto bereikbaar is, is voor veel gezinnen in armoede niet toegankelijk. Een dienst die enkel online wordt aangeboden, is alleen toegankelijk voor wie een computer en internetverbinding heeft. Inspanningen inzake mobiliteit kunnen de toegankelijkheid van diensten bevorderen. Ook psychologische bereikbaarheid is belangrijk: aan bepaalde diensten (vb. voedselbedeling) kan een stigma verbonden zijn. Soms is er angst dat een hulpvraag tot ongewenste consequenties leidt (vb. opvoedingsvraag die leidt tot plaatsing).

Bekend en begrijpbaar

Om een dienst te kunnen gebruiken, moet iemand weten dat die bestaat en hoe die eventueel een antwoord kan bieden op zijn/haar behoefte. Het is vaak niet evident om zijn weg te vinden in het aanbod aan verschillende diensten en te weten waarmee men bij wie terecht kan. Een folder krijgen is niet hetzelfde als geïnformeerd zijn. Administratieve procedures (aanvragen, toekenningen, rechtzettingen,...) moeten duidelijk zijn.

Betrouwbaar

Mensen moeten erop kunnen vertrouwen dat een dienst zorgvuldig met hun persoonsgegevens en met gevoelige informatie omspringt. Hun rechten moeten ten allen tijde worden gerespecteerd. Ze moeten ervan kunnen uitgaan dat verkregen informatie klopt, bijvoorbeeld dat een doorverwijzing correct is. Betrouwbaarheid kan ook gaan over elementaire aspecten van klantvriendelijkheid zoals respectvolle omgang. Betrouwbaarheid is een belangrijk onderdeel van kwaliteit.

Voor gezinnen in armoede schieten verschillende diensten tekort op een of meer componenten van toegankelijkheid. Ook de kwaliteit van diensten is een aandachtspunt, algemeen en/of specifiek voor mensen in armoede.

3.2. Accountability

De rechten van mensen in mensenrechtenverdragen, leggen de verdragsstaten verplichtingen op. Die plicht is niet louter moreel maar ook juridisch bindend. Armoedebestrijding is dus geen vrijblijvend verhaal van liefdadigheid. Zo voorziet het kinderrechtenverdrag dat overheden alle mogelijke maatregelen moeten nemen om de rechten van kinderen te realiseren.

‘De Staten die partij zijn, nemen alle nodige wettelijke, bestuurlijke en andere maatregelen om de in dit Verdrag erkende rechten te verwezenlijken. Ten aanzien van economische, sociale en culturele rechten nemen de Staten die partij zijn deze maatregelen in de ruimste mate waarin de hun ter beschikking staande middelen dit toelaten en, indien nodig, in het kader van internationale samenwerking.’
(Art. 4 kinderrechtenverdrag)

Mensenrechtenverdragen zijn eerder vaag en algemeen geformuleerd. Om die verdragen en de verplichtingen die eruit voortkomen inhoudelijk te verhelderen, wordt vaak een drievoudige typologie gehanteerd: de verplichting tot eerbiedigen, beschermen en vervullen (to *respect, protect, fulfil*). Onderstaand voorbeeld illustreert de betekenis van die begrippen.

‘First, it is now understood that the obligations deriving from specific rights may be analysed by reference to the duties to respect, protect and fulfil.’

Thus, in relation to the right-to-health guarantee, the duty to respect requires the State not to interfere directly or indirectly with the enjoyment of the right to health; the duty to protect requires the State to take measures that prevent third parties from interfering with the right to health; and the duty to fulfil requires the State to adopt appropriate legislative, administrative and other measures towards the full realization of the right to health.'

(Hoog Commissariaat voor de Rechten van de Mens van de VN)³⁸

Voor economische, sociale en culturele rechten voorziet het ECOSOC-verdrag, net als het kinderrechtenverdrag, de mogelijkheid om ze geleidelijk of progressief te realiseren omwille van kostimplicaties.³⁹ Dat betekent niet dat staten vrij zijn alles op de lange baan te schuiven. Sommige verplichtingen gelden immers onmiddellijk. Staten moeten stappen zetten ten belope van de maximaal beschikbare middelen met het oog op de volledige realisatie van economische, sociale en culturele rechten; ze moeten zo snel mogelijk vooruitgang boeken; ze moeten de minimale kern van economische, sociale en culturele rechten realiseren en ze mogen geen vrijwillige regressieve maatregelen nemen. Een duidelijk stappenplan om de rechten volledig te realiseren is nodig, met tussentijdse doelen en monitoring van indicatoren.⁴⁰

Een verplichting is pas reëel als er ook verantwoording aan gekoppeld is. Daarom is 'accountability' een cruciaal ingrediënt van elke mensenrechtenbenadering.⁴¹ Verantwoording veronderstelt *toegankelijke, transparante* en *effectieve* mechanismen om die plicht op te volgen. Die drie criteria gelden voor elke speler afzonderlijk (vb. Vlaamse overheid, federale overheid) én voor het geheel. Bovendien moeten de mechanismen in het bijzonder toegankelijk zijn voor mensen in armoede zelf.

Het Hoog Commissariaat voor de Rechten van de Mens onderscheidt 4 categorieën van opvolgingsmechanismen: juridische, semi-juridische (zoals ombudsinstanties en internationale mensenrechtenverdragsorganen), administratieve (zoals de publicatie van assessments) en politieke (vb. opvolging door het parlement). In de praktijk zet het armoedebestrijdingsbeleid een mix van die mechanismen in.

3.3. Non-discriminatie en gelijkheid

Zoals eerder aangehaald, vormt non-discriminatie een algemeen beginsel van het kinderrechtenverdrag. Ook in de benadering van armoede is het beginsel onmisbaar. Discriminatie kan zich afspelen op individueel, institutioneel, beleidsmatig of maatschappelijk niveau, kan intentioneel zijn of niet, expliciet of subtiel enzovoort.

'The twin principles of non-discrimination and equality are among the most fundamental elements of international human rights law. [...] [The] international human rights system has considerable experience regarding policy measures that impact on discrimination and inequality. This experience confirms the many forms that discrimination and inequality may take. They may arise from express legal inequalities in status and entitlements; from policies that are blind to the needs of particular people; or from social values that shape relationships within households and

³⁸ OHCHR, *Human Rights and Poverty Reduction*, 2004, 30, met verwijzing naar: Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment no.14 (right to health)*, paras. 33-37.

³⁹ Art. 2(1) ECOSOC-verdrag; Art. 4 Kinderrechtenverdrag.

⁴⁰ OHCHR, *Human Rights and Poverty Reduction*, 2004, pp.22-26.

⁴¹ Tenzij waar anders vermeld, is de uitleg over accountability gebaseerd op: OHCHR, *Human Rights and Poverty Reduction*, 2004.

communities. The human rights experience also confirms the importance of looking at effects, not intentions.’

(Hoog Commissariaat voor de Rechten van de Mens van de VN)⁴²

Het kinderrechtenverdrag verwijst, net als andere verdragen,⁴³ naar de sociaal-economische positie als mogelijke discriminatiegrond. Men mag dus kinderen (en hun ouders) niet nadelig behandelen omdat ze in armoede leven. Wanneer armoede een risicofactor blijkt voor de realisatie van andere rechten, moet men deze vorm van structurele discriminatie actief tegengaan.

Verschillende discriminatie-risico's kunnen samenkomen en elkaar versterken. Dat noemt men intersectionaliteit of kruispuntdenken. Bij het voorkomen en bestrijden van armoede moet men alert zijn voor vormen van discriminatie op basis van andere gronden (vb. geslacht, afkomst, handicap,...) en die tegengaan. De strijd tegen armoede moet rekening houden met de diversiteit binnen de groep en speciale aandacht besteden aan de meest kwetsbaren.

Zo ligt het armoederisico bij mensen met een migratieachtergrond in België een stuk hoger dan het gemiddelde.⁴⁴ Kinderen zonder wettig verblijf vormen een heel kwetsbare groep, die nauwelijks aanspraak kan maken op steun om hun armoede tegen te gaan.

Non-discriminatie belet niet dat positieve acties mogelijk zijn. Integendeel, ze maakt ze vaak noodzakelijk. Die acties hebben immers als doel om de structurele achterstelling van bepaalde groepen recht te trekken.

‘It should be emphasized that the application of the non-discrimination principle of equal access to rights does not mean identical treatment. A general comment by the Human Rights Committee has underlined the importance of taking special measures in order to diminish or eliminate conditions that cause discrimination.’

(VN-Kinderrechtencomité)⁴⁵

3.4. Empowerment

Het Hoog Commissariaat voor de Rechten van de Mens van de VN beschouwt empowerment van mensen in armoede als een van de grote voordelen van een mensenrechtenbenadering van armoede.⁴⁶

‘The most fundamental way in which empowerment occurs is through the introduction of the concept of rights itself. Once this concept is introduced into the context of policy-making, the rationale of poverty reduction no longer derives merely from the fact that the poor have needs but

⁴² OHCHR, *Human Rights and Poverty Reduction*, 2004, pp.17-18.

⁴³ Het kinderrechtenverdrag spreekt over ‘maatschappelijke afkomst’ en ‘welstand’, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (Art. 2) en het ECOSOC-verdrag (Art. 2) vermelden ‘maatschappelijke afkomst’ en ‘eigendom’.

⁴⁴ Van de kinderen (0-17) in gezinnen met minstens één volwassene geboren buiten de EU, leeft 37% in een gezin met een inkomen onder de Belgische armoederisicodrempel tegenover een gemiddelde van 12%. Bron: STUDIEDIENST VLAAMSE REGERING, *Armoedemonitor 2015*, op.cit.

Mensenrechteninstanties hebben hierover hun bezorgdheid geuit: zie bijvoorbeeld VN-Comité voor de Rechten van het Kind, *Concluding Observations: Belgium*, 18 juni 2010, CRC/C/BEL/CO/3-4, §64 en Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *Concluding Observations: Belgium*, 23 december 2013, E/C.12/BEL/CO/4, §18.

⁴⁵ Comité voor de Rechten van het Kind, *General Comment No. 5, ‘General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para.6)*, 27 november 2003, CRC/GC/2003/5, Nr. 12, verwijzend naar: Human Rights Committee, general comment No. 18 (1989), HRI/GEN/1/Rev.6, pp.147 e.v..

⁴⁶ Tenzij waar anders vermeld, is de uitleg over empowerment gebaseerd op: OHCHR, *Human Rights and Poverty Reduction*, 2004.

also from the fact that they have rights – entitlements that give rise to legal obligations on the part of others. Poverty reduction then becomes more than charity, more than a moral obligation – it becomes a legal obligation. This recognition of the existence of legal entitlements of the poor and legal obligations of others towards them is the first step towards empowerment.’

Het gaat hier om empowerment in de (letterlijke) zin van het opbouwen van ‘macht’. Mensen in armoede ervaren vaak machteloosheid in de relaties met maatschappelijke instituties. Bij kinderen in armoede lopen de machteloosheid die ze ervaren als kind en als persoon in armoede door elkaar.⁴⁷ De mensenrechtenbenadering doorbreekt die machteloosheid door de claims van mensen in armoede als rechten te erkennen. De verantwoordelijkheid van de overheid om armoede aan te pakken wordt daarmee een juridische plicht. Dat verbindt empowerment sterk met accountability.

Macht opbouwen staat in functie van het maatschappelijk onderhandelingsproces over wat armoede is, dat het een probleem is en welke aanpak nodig is. In de praktijk volstaat een verwijzing naar mensenrechten helaas niet om de machtsbalans te doen keren in het voordeel van mensen in armoede. Empowerment is dan ook onlosmakelijk verbonden met participatie van mensen in armoede aan besluitvormingsprocessen (zie 3.1).

Empowerment kan ook breder worden opgevat dan macht opbouwen op groepsniveau. Onder dit politiek-maatschappelijk niveau van ‘empowerment’ liggen twee andere niveaus van empowerment, waar ‘power’ eerder (persoonlijke) ‘kracht’ dan (politieke) ‘macht’ betekent.⁴⁸ Op individueel niveau gaat het om ‘kracht van binnenuit’, door het ontwikkelen van bijvoorbeeld zelfvertrouwen en vaardigheden. Op collectief niveau gaat het om de kracht die mensen uit hun omgeving kunnen putten, bijvoorbeeld bij familie of in zelforganisaties. Maar natuurlijk spelen ook op die niveaus machtsverhoudingen.

De drie niveaus van empowerment zijn nauw met elkaar verweven en met participatie. Empowerment in zijn geheel betekent dan:

‘Een proces van versterking waarbij individuen, organisaties en gemeenschappen greep krijgen op de eigen situatie en hun omgeving en dit via het verwerven van controle, het aanscherpen van kritisch bewustzijn en het stimuleren van participatie.’

Het empowermentparadigma benadrukt het belang van faciliterende maatregelen om empowerment-processen bij mensen en groepen mogelijk te maken. Men moet opletten voor verkeerde interpretaties, die empowerment verengen tot het individuele niveau. Zo glijdt een focus op ‘eigen kracht’ immers af naar ‘eigen verantwoordelijkheid’ en verder naar ‘eigen schuld’. In tegenstelling tot de empowermentbenadering resulteert die benadering in een pleidooi voor dwingende en controlerende maatregelen.

3.5. Link met mensenrechten

We leggen de relatie tussen armoede en mensenrechten uit in onze definitie. Een mensenrechtenbenadering van armoede vereist dat we de link met

⁴⁷ G. REDMOND, 2009, op.cit.

⁴⁸ Voor de gehele uitleg en de citaten tot het einde van 3.4: T. VAN REGENMORTEL, *Zwanger van empowerment. Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg*, Eindhoven, Fontys hogescholen, 2008, pp.17-18, http://www.kwartiermaken.nl/downloads/2008_Tine_van_Regenmortel_zwanger_van_empowerment.pdf

mensenrechten expliciet maken en mensenrechten benoemen als ondeelbaar en normatief kader.

De ondeelbaarheid en onderlinge afhankelijkheid van mensenrechten – met inbegrip van kinderrechten – is een hoeksteen van elk mensenrechtenverhaal.⁴⁹ Het kinderrechtenverdrag is trouwens het eerste verdrag met een zogenaamd comprehensief karakter. Het bevat zowel burgerlijke en politieke als economische, sociale en culturele rechten die ondeelbaar en onderling samenhangend zijn, zonder enige hiërarchie. Alle verdragsrechten zijn even belangrijk en moeten in het licht van de andere rechten gelezen en uitgevoerd worden. Dat is des te nadrukkelijker aan de orde in een problematiek als armoede, die zich uitstrekt over verschillende levensdomeinen (gezondheid, wonen, onderwijs, werk,...).

Armoede en armoedebestrijding mogen dus niet verengd worden tot een financieel-economisch verhaal. Ook moeten zowel economische, sociale en culturele rechten als burgerlijke en politieke rechten voldoende aandacht krijgen.⁵⁰ Zowel uitsluitingsmechanismen als ondersteunende maatregelen in verschillende domeinen beïnvloeden elkaar. Ze kunnen elkaar versterken of net tegenwerken. Een overkoepelende, integrale benadering over de verschillende domeinen heen en binnen elk domein is nodig. Dat vereist samenwerking tussen verschillende overheden en instanties.

4. Aanbevelingen

Tot slot formuleren we enkele aanbevelingen om kinderarmoede te bestrijden. Structurele maatregelen die de armoede zelf aanpakken, krijgen prioriteit. Flankerende maatregelen, die de gevolgen van armoede voor kinderen milderden, hebben een aanvullende waarde. De aanbevelingen zijn gericht naar verschillende overheden: van het lokale, over het Vlaamse en federale tot het internationale niveau.

Het is niet onze ambitie om volledig te zijn. Hieronder bespreken we de thema's inkomen, wonen, kinderopvang, onderwijs, vrije tijd en gezondheid. Armoedebestrijding strekt zich echter uit over nagenoeg alle beleidsdomeinen. Dus ook media, mobiliteit, energie, welzijn enzovoort. Ook binnen de besproken thema's is het onmogelijk om exhaustief te zijn.

4.1. Inkomen

Inkomen boven de armoedegrens

Ongeacht hun samenstelling moeten alle gezinnen kunnen beschikken over een inkomen boven de armoedegrens. De federale overheid belooft de uitkeringen op te trekken tot de Europese armoedegrens: dat moet dringend gebeuren.

Ook lokale overheden hebben instrumenten om gezinnen een menswaardig inkomen te garanderen. Aanvullende steun van het lokaal bestuur kan gezinnen boven de armoedegrens tillen en hun grondrechten helpen realiseren. Onderzoekers berekenden referentiebudgetten met aandacht voor rechten van de kinderen.⁵¹ Ze kunnen een handig hulpmiddel zijn om vanuit

⁴⁹ Zie onder meer talrijke publicaties van Unicef, Raad van Europa, VN-Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten,...

⁵⁰ Zie onder meer: I. KHAN, *Een ongehoorde waarheid: armoede en mensenrechten*. Rijswijk, Elmar - van Halewyck, 2009, 256p.

⁵¹ B. STORMS, L. VAN THIELEN, T. PENNE, T. GOEDEMEÉ, (RED.), *Hoeveel inkomen is minimaal nodig? Referentiebudgetten voor maatschappelijke participatie*. CEBUD en CSB, 2016, 64p.

een rechtenbenadering transparant de aanvullende steun voor gezinnen of het leefgeld bij schuldbemiddeling te bepalen.

Kinderbijslag

De kinderbijslag is voor gezinnen met kinderen een belangrijke aanvulling op het inkomen. De kinderbijslag is natuurlijk niet *alleen* een instrument van armoedebestrijding, maar is er wel een belangrijke hefboom voor. Het huidige (of oude) kinderbijslagstelsel heeft een significante impact op kinderarmoede, maar scoort minder goed dan andere landen met een vergelijkbaar welvaartsniveau.⁵² Sinds de zesde staats hervorming is Vlaanderen bevoegd voor de kinderbijslag. Dat was een kans om het budget van de kinderbijslag – voor Vlaanderen meer dan 3 miljard euro – doelmatiger in te zetten in de strijd tegen kinderarmoede.

Intussen werkte Vlaanderen een nieuw systeem uit. Dat moet volgens simulaties leiden tot een beperkte daling van de kinderarmoede.⁵³ Bij nieuwe gezinnen – gezinnen met enkel kinderen geboren na 1 januari 2019 – gaat het om een daling met 1,5 procentpunt (van 9,9% naar 8,4%). Bij gezinnen met enkel kinderen geboren voor 1 januari 2019 daalt de kinderarmoede van 9,9% naar 9,6%. Daarbij blijft wel een grote ongelijkheid bestaan tussen gezinstypes. Het armoederisico voor eenoudergezinnen en voor gezinnen met vier of meer kinderen, blijft ongeveer het dubbele van het Vlaamse gemiddelde.

Het nieuwe systeem gaat in op 1 januari 2019. Het is belangrijk om de implementatie van nabij te volgen. Wat is de werkelijke impact van het nieuwe systeem op het armoederisico en de armoedekloof? Welke verschillen zijn er tussen gezinnen, naargelang van het aantal kinderen, hun leeftijd en het aantal ouders? Volstaan de overgangsmaatregelen voor gezinnen die deels in het oude en deels in het nieuwe systeem zitten? Wat betekent de reorganisatie van de uitbetaling voor de toegankelijkheid? Zo kunnen tijdig maatregelen worden genomen om het systeem te versterken op het vlak van armoedebestrijding.

4.2. Wonen

Dak- en thuisloosheid voorkomen

Het recht op wonen is een mensenrecht en kinderrecht. Bovendien hangen veel andere kinderrechten eraan vast. Het belang van de woonsituatie blijkt het meest duidelijk wanneer gezinnen in een situatie van dak- of thuisloosheid belanden.⁵⁴ Uit tellingen blijkt dat er in Vlaanderen 3730 dak- en thuisloze cliënten in de thuislozenzorg zijn, met samen 1.728 kinderen.⁵⁵ Gezinnen zonder wettig verblijf bevinden zich nog vaker in die extreem precaire situatie.

Dak- en thuisloze kinderen en jongeren zijn vierdubbel kwetsbaar:

- Dak- en thuisloosheid tast hun individueel fysiek en psychisch welzijn aan. Het leidt tot trauma's. Het legt een zware hypotheek op hun gezondheid en ontwikkeling.

⁵² M. VANDENBROECK, W. VAN LANCKER, *Een tweesporenbeleid inzake kinderarmoede*, VLAS-Studies 14, Antwerpen, Vlaams Armoedesteunpunt, 2014.

⁵³ A. DECOSTER, T. VANHEUKELOM, *Impactberekening van de Vlaamse kinderbijslaghervorming op het armoederisico*, Leuven, KULeuven, 2017.

⁵⁴ KINDERRECHTENCOMMISSARIAAT, Dossier *(n)ergens kind aan huis. Dak- en thuisloosheid vanuit kindperspectief*, 2016-2017, www.kinderrechtencommissariaat.be – Publicaties.

⁵⁵ Evy Meys, Koen Hermans, *Nulmeting dak- en thuisloosheid*, Leuven, Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, 2014.

- Het zet hun toekomst op het spel. Het tast hun integratie in onze samenleving aan. Dak- en thuisloze kinderen en jongeren worden vluchteling in eigen land, ook als ze kunnen rekenen op thuislozenzorg. Verschillende keren veranderen ze van buurt, school, vrienden, burens. Ze moeten telkens opnieuw beginnen.
- Dak- en thuisloosheid tast niet alleen hun recht op wonen aan, maar ook al hun andere rechten, zoals hun recht op een passende levensstandaard, hun recht op de ruimst mogelijke ontwikkeling en gezondheidszorg, en de continuïteit van hun recht op onderwijs.
- Hun handelingsonbekwaamheid belemmert soms hun recht op wonen.

Ook bij dak- en thuisloosheid is voorkomen veel efficiënter dan genezen. Preventieve woonbegeleiding is bijvoorbeeld zeven keer goedkoper dan uithuiszetting, opvang en herhuisvesting samen. Het is belangrijk dat overheden daarop blijven inzetten.

Wonen toegankelijk maken voor iedereen

Aan de basis van dak- en thuisloosheid ligt een onvoldoende aanbod aan betaalbare kwaliteitsvolle woningen. Ook bij gezinnen die wél over een woning beschikken, komen hierdoor andere rechten in het gedrang. De woonkost zet immers een grote druk op het gezinsbudget en kan mee oorzaak zijn van armoede. Zo blijkt uit de referentiebudgetten dat gezinnen die huren op de sociale woningmarkt kunnen rondkomen met een lager budget dan andere gezinnen.⁵⁶ Voor verschillende gezinstypes maakt dit het verschil tussen boven of onder de armoedegrens leven.

Door in te zetten op kwaliteitsvol wonen kunnen overheden dus armoede tegengaan. Met de sociale huisvesting heeft de Vlaamse overheid samen met lokale besturen een belangrijk instrument in handen om dat basisrecht te realiseren. Er is echter een groot tekort aan sociale huurwoningen, getuige de lange wachtlijsten.⁵⁷ Een uitbreiding van het aanbod is nodig. Daarbij moeten alle gezinstypes redelijke toegangsmogelijkheden hebben tot de sociale huisvesting. In de beoordeling van toekomstige (ver)nieuwbouwprojecten in de sociale huursector kan het aandachtspunt zijn dat het woningbestand tegemoet komt aan diverse vragen en noden, met o.a. een voldoende aanbod aan grote woningen voor grotere gezinnen.

Overheden kunnen ook de toegankelijkheid van de private huurmarkt stimuleren. Tegengaan van discriminatie is daar een essentieel onderdeel van. Door discriminatie op de private huurmarkt hebben gezinnen met een buitenlandse afkomst of die van een uitkering leven het nog moeilijker om een woning te vinden.⁵⁸ Vlaanderen heeft een actieplan nodig tegen discriminatie op de woningmarkt. Naast informeren en sensibiliseren moet het slagkrachtige beleidsinstrumenten bevatten die discriminatie waar nodig onderzoeken en sanctioneren.

Ook de huurwaarborg is vaak een struikelblok. Onder meer voor jongeren die uit de jeugdzorg komen en voor het eerst op eigen benen gaan staan, is het bedrag vaak onoverkomelijk. Regelen ze de waarborg via het OCMW, dan staan veel eigenaars weigerachtig om aan hen te verhuren.

⁵⁶ B. STORMS, T. PENNE, D. VANDELANNOOTE, L. VAN THIELEN, *Is de minimuminkomensbescherming in ons land doeltreffender geworden sinds 2008? Wat leren we uit de geüpdatete referentiebudgetten?* VLAS-Studies 21, Antwerpen, Vlaams Armoedesteunpunt, 2015.

⁵⁷ Vlaamse Woonraad en Kinderrechtencommissariaat, *Kinderen en huisvesting*, Advies 2017/2, www.kinderrechtencommissariaat.be/advies/kinderen-en-huisvesting

⁵⁸ Interfederaal Gelijkekansencentrum (nu: Unia), *Diversiteitsbarometer huisvesting*, Brussel, Interfederaal Gelijkekansencentrum, 2014.

Interessant is ook de manier van werken van sociale verhuurkantoren. Ze treden op als tussenpersoon tussen private verhuurders en kwetsbare huurders. Ze bieden verhuurders meer zekerheid en geven huurders toegang tot een meer betaalbare woning.

Specifiek voor woonwagenerreinen zijn meer residentiële woonwagenterreinen nodig om hun recht op 'wonen op wielen' te realiseren. Gemeenten moeten daarvoor het initiatief nemen. De Vlaamse overheid subsidieert de inrichting van woonwagenterreinen wel voor de volle 100%. En het Agentschap voor Binnenlands Bestuur maakte een handleiding om woonwagenterreinen aan te leggen en te beheren.

Kwaliteitsvol wonen

Het recht op wonen is meer dan een dak boven het hoofd. Ook de kwaliteit van de woning en de woonomgeving hebben een grote impact op kinderrechten. Het Grote Woononderzoek van 2013 legt bloot dat bijna de helft van de private huurwoningen van ontoereikende kwaliteit is.⁵⁹ Een vochtige of koude woning leidt tot meer gezondheidsklachten. Kinderen zijn hier extra gevoelig voor. Een woning van slechte kwaliteit leidt ook tot meer kosten voor gezinnen die het financieel al moeilijk hebben, bijvoorbeeld voor energie.

Het is belangrijk dat overheden blijven inzetten op betaalbaarheid van energie en water als basisvoorzieningen. Er moet absoluut vermeden worden dat gezinnen zonder energie of water moeten overleven. Ook toegang tot internet beschouwen we als een basisvoorziening.

Daarnaast zijn blijvende stimulansen nodig om de kwaliteit van woningen te garanderen. Een uitdaging is om te vermijden dat verbeterde woonkwaliteit leidt tot onbetaalbaarheid voor gezinnen in armoede. Dat geldt ook op het niveau van de buurt: een kindvriendelijke woonomgeving is (verkeers)veilig, biedt groen en speelmogelijkheden. Bij het opwaarderen van buurten moet er gewaakt worden over de woonzekerheid van gezinnen met een laag inkomen.

4.3. Kinderopvang

Kinderopvang heeft zowel een economische, pedagogische als sociale functie. In de praktijk domineert echter nog altijd de economische functie. Bij tekort aan plaatsen vinden velen het logisch dat werkende gezinnen voorrang krijgen. Gezinnen met een krap budget zullen zich proberen zo te organiseren dat ze zelf voor hun jonge kind(eren) kunnen zorgen om de kost van opvang uit te sparen. Veel sociale begeleiders sporen hen daar ook toe aan.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat de sociale kloof in gebruik van kinderopvang groot is: 65% van de kinderen die opgroeien in een gezin met een hoog inkomen gebruiken kinderopvang, tegenover 19% van de kinderen die opgroeien in een gezin met een laag inkomen.⁶⁰

Wanneer kinderen in armoede deelnemen aan kwalitatieve kinderopvang, kan dat nochtans hun latere kansen verhogen. Wel blijft er ongelijkheid met andere groepen.⁶¹ Goede kinderopvang heeft een plek in armoedebestrijding

⁵⁹ L. VANDERSTRAETEN, M. RYCKEWAERT, *GROTE WOONONDERZOEK 2013. Kwaliteitscontrole van de in- en uitwendige woningscreening*, Leuven, Steunpunt Wonen, 2015.

⁶⁰ W. VAN LANCKER, *Cui bono?: Over het mattheuseffect, kinderarmoede en de (on)gewenste uitkomsten van het gezinsbeleid in de sociale investeringsstaat*. In: Tijdschrift voor jeugd en kinderrechten, 16(2015)2; pp.122-140. Gent: Larcier.

⁶¹ M. VANDENBROECK, W. VAN LANCKER, 2014, op.cit.

omdat ze bijdraagt aan de ontwikkelingskansen van elk kind. Maar om armoede weg te werken, zijn meer structurele maatregelen nodig.

Voor het Kinderrechtencommissariaat is kinderopvang een volwaardige basisvoorziening. Zowel kwaliteit als toegankelijkheid voor iedereen moeten gegarandeerd zijn. Tegelijk laten we de keuzevrijheid aan ouders of en in welke mate ze van kinderopvang gebruiken maken.

Om kinderopvang toegankelijker te maken, zijn beschikbaarheid en betaalbaarheid belangrijke knelpunten. Vooral in kansarme buurten zijn er vaak te weinig kinderopvangplaatsen: lokale overheden kunnen dat verhelpen door er zelf een aanbod te organiseren.

Met het oog op betaalbaarheid van de kinderopvang voor alle ouders, maakte de Vlaamse overheid een systeem waarin het bedrag dat ouders betalen voor kinderopvang afhangt van hun inkomen. Ervoor zorgen dat er voldoende plaatsen beschikbaar zijn in dat systeem, blijft een werkpunt. En ook hier is de prijs een drempel voor sommige gezinnen. In 2015 verdrievoudigde immers het laagste standaardtarief van 1,56 naar 5 euro per opvangdag.

Gezinnen in armoede hebben meer dan andere gezinnen flexibele opvangformules nodig. Een jaar vooraf een opvangplan vastleggen, is moeilijk. Werkzoekenden hebben een onvoorspelbare agenda: ze weten niet lang vooraf wanneer ze een opleiding zullen volgen, laat staan wanneer ze werk zullen vinden en wat hun uurschema zal zijn. Voor een sollicitatie-gesprek of interimjob, moeten ze op heel korte termijn opvang vinden. Om op die noden in te spelen, moet de organisatie van de kinderopvang voldoende ruimte maken voor flexibele plaatsen.

4.4. Onderwijs

Sociale ongelijkheid doorbreken

Het onderwijs heeft een democratische opdracht. Als elk kind zijn talenten kan ontplooiën ongeacht de opleiding of het inkomen van zijn ouders, kunnen kinderen hun maatschappelijke positie verbeteren tegenover hun ouders. Ervoor zorgen dat alle talenten benut worden, heeft tegelijk een economische functie.

Daarom is het dubbel problematisch dat ons onderwijs er te weinig in slaagt om ongelijkheid weg te werken. Ons onderwijssysteem behoort tot de meest ongelijke van de geïndustrialiseerde democratische landen.⁶² Het verschil in prestaties tussen de sterkste en zwakste leerlingen is een van de grootste in de OESO-landen en hangt meer dan in andere landen samen met de sociaal-economische situatie van de leerlingen. Jongeren met een minder sterke sociaal-economische achtergrond, stromen vaker uit het onderwijs zonder diploma wat hun latere kans op een (kwalitatieve) job vermindert.

De sociale en etnische achtergrond van leerlingen hangt ook samen met risico op zittenblijven en het risico om via de fameuze 'waterval' uiteindelijk in het minder gewaardeerd beroepsonderwijs terecht te komen. Ook in het buitengewoon onderwijs zijn kansarme groepen sterk oververtegenwoordigd. Het M-decreet werkt aan meer inclusie in het gewoon onderwijs. Het risico bestaat echter dat kinderen uit kansarme gezinnen minder hun weg vinden naar inclusief onderwijs dan andere kinderen, en de sociale segregatie uiteindelijk nog groter wordt.

⁶² KONING BOUDEWIJNSTICHTING, *ZOOM: Wat PISA ons leert. Naar kwaliteitsscholen voor iedereen?* Elektronische publicatie, 2014, 4p. <https://www.kbs-frb.be/nl/Activities/Publications/2014/311180>

Er bestaan grote verschillen tussen scholen en zelfs tussen individuele leerkrachten, maar op globaal niveau blijft het een grote uitdaging voor onderwijsbeleid en -praktijk om de sociale ongelijkheid te doorbreken. Die verantwoordelijkheid mag niet op ouders worden afgeschoven. Vanuit het kinderrecht op onderwijs mogen we immers niet aanvaarden dat onderwijskansen van kinderen volledig afhangen van het gedrag van hun ouders. De 'accountability' van de overheid voor het onderwijssysteem speelt hier ten volle.

Bovendien is het onterecht ouders de 'schuld' te geven als onderwijsresultaten uitblijven. Vaak krijgen kansarme en anderstalige ouders het verwijt geen interesse te hebben voor het onderwijs van hun kinderen. Onderzoek spreekt dat tegen.⁶³ Het legt bovendien bloot dat leerkrachten bij kansarme leerlingen, leerlingen met migratieachtergrond en hun ouders vooral tekorten zien. Dat heeft een invloed op hoe ze met hen omgaan. Lagere verwachtingen en minder vertrouwen in leerlingen, hebben een impact op schoolprestaties. Zo wordt deficitdenken een *self fulfilling prophecy*. Helaas zijn veel leerkrachten en directies weinig bewust van factoren in het onderwijssysteem zelf die ongelijkheid kunnen versterken. Die bewustwording is nochtans essentieel om die factoren te kunnen counteren.

Naar ouders toe pleiten we vanuit het principe van empowerment voor een versterkende en positieve benadering. Die begint met een goed schoolbeleid van ouderbetrokkenheid: ouders voelen zich welkom op school, leerkrachten zijn aanspreekbaar en communicatie met ouders gebeurt in begrijpelijke taal. Aanvullend kunnen specifieke projecten een meerwaarde hebben. Sommige scholen organiseren bijvoorbeeld met steun van de lokale overheid taallessen Nederlands voor ouders. Ouders oefenen er niet enkel Nederlands en leren specifieke onderwijstermen, voor de school kan het ook een extra communicatiekanaal zijn met die groep ouders.

Kinderrechtenbenadering verankeren

Een kinderrechtenbeleid biedt scholen een overkoepelend kader dat helpt ongelijkheid te doorbreken.⁶⁴ Een kinderrechtenbenadering is een basis voor wederzijds respect en vertrouwen tussen onderwijspersoneel, leerlingen en ouders. Ze werkt verbindend omdat kinderrechten er zijn voor alle kinderen. Tegelijk heeft ze aandacht voor de meest kwetsbaren.

We vragen daarom om kinderrechten sterker te verankeren in het onderwijs. De erkenningsvoorwaarde voor scholen om kinderrechten te eerbiedigen, moet een actieve invulling krijgen. Ze moet vertaald zijn in kwaliteitskaders van overheden en van onderwijskoepels. De onderwijsinspectie moet ze meenemen in haar evaluaties.

Leerkrachten en directies hebben de juiste kennis, vaardigheden en attitudes nodig om kinderrechten op school waar te maken. In hun opleiding en nascholing moeten kinderrechten een rode draad vormen.

Natuurlijk verdienen kinderrechten ook een stevige plek in wat kinderen en jongeren in het onderwijs opsteken. Een les over kinderrechten is daarbij ruim onvoldoende: het gaat bijvoorbeeld ook over bewustwording en vaardigheden oefenen in hoe leerlingen met elkaar omgaan.

⁶³ Voor hele alinea: N. CLYCO, C. TIMMERMAN, P. VAN AVERMAET, J. WETS, P. HERMANS, (reds.), *Oprit 14: naar een schooltraject zonder snelheidsbeperkingen*, Gent, Academia Press, 2014.

⁶⁴ UNICEF, *Child Rights Education Toolkit: Rooting Child Rights in Early Childhood Education, Primary and Secondary Schools*, UNICEF, Geneva, 2014.

En: KINDERRECHTENCOALITIE VLAANDEREN, *Kinderrechteneducatie in het onderwijs*, Gent, Kinderrechtencoalitie Vlaanderen, 2014.

Schoolkosten beperken

Hoewel erkende basis- en secundaire scholen geen inschrijvingsgeld mogen vragen, zijn er voor ouders heel wat kosten verbonden aan onderwijs. Het Kinderrechtencommissariaat vindt het belangrijk om te blijven streven naar kostenverlaging in basis- en secundair onderwijs, met kosteloosheid als einddoel.

De maximumfactuur in het basisonderwijs is een stap in de goede richting. Scholen worden bewuster over kosten en beperken ze. De bedragen van de maximumfactuur moeten wel blijven dalen: de verhoging met 10€ per kind die in 2014 werd beslist, is een stap achteruit.

In het secundair onderwijs bestaat geen maximumfactuur en zijn er grote verschillen tussen richtingen. In veel technische en beroepsrichtingen – waar gezinnen met lage inkomens oververtegenwoordigd zijn – hebben leerlingen duur werkmateriaal nodig. Ook tussen individuele scholen zijn er vaak grote verschillen. Daarom pleiten we ervoor om de maximumfactuur door te trekken naar de eerste graad van het secundair onderwijs, waar de verschillen tussen richtingen nog beperkt zijn. Voor de tweede en derde graad pleiten we voor een maximumfactuur op maat van elke richting en een schooltoelage die rekening houdt met de kost per richting.

School- en studietoelagen zijn belangrijke Vlaamse instrumenten om onderwijs betaalbaar te maken. Het is positief dat de overheid werkt aan automatische rechtentoekenning. We hopen dat de geplande koppeling met de kinderbijslag de realisatie daarvan in een stroomversnelling brengt. Dat mag er echter niet toe leiden dat er voorwaardelijkheid in de kinderbijslag komt. De geplande ‘kleutertoeslag’ voor 3 en 4-jarigen die verbonden is aan regelmatig naar school gaan, is daarom geen beleidskeuze waar we achter staan. Er zijn betere manieren om kleuterparticipatie van kwetsbare groepen te versterken.

Ook lokale overheden kunnen de kosten voor onderwijs helpen beperken. Ze kunnen samen met scholen een aanpak uitwerken rond kostenbeheersing en omgaan met onbetaalde facturen. Ze kunnen ook zelf diensten voorzien, bijvoorbeeld middagtoezicht, die bijkomende kosten helpen vermijden.

4.5. Vrije tijd

Vrije tijd zorgt voor ontspanning en stimuleert de ontwikkeling. Spelen in de buurt, meedoen aan culturele activiteiten, aansluiten bij een sportclub of jeugdorganisatie, een vakantie met het gezin of een jongerenkamp: mogelijkheden genoeg. Maar niet voor elk kind. De Vlaamse armoedemonitor becijferde bijvoorbeeld dat bijna 1 op de 5 kinderen in Vlaanderen in een gezin leeft dat zich per jaar geen week vakantie buitenshuis kan veroorloven.⁶⁵ Nochtans is vrije tijd, rust en spel ook voor kinderen in armoede een basisrecht. Voor gezinnen in armoede kan vakantie even ademruimte brengen tussen de dagelijkse stress. Jongeren doen succeservaringen op die een heel leven kunnen bijblijven.

Drempels wegwerken

Om ervoor te zorgen dat alle kinderen en jongeren kansen krijgen op leuke vrije tijd en vakantie, moeten drempels verdwijnen, zowel bij aanbieders als

⁶⁵ Cijfers 2014. Uit: STUDIEDIENST VLAAMSE REGERING, *Armoedemonitor 2016*, op.cit.

gebruikers. Startpunt is dat alle diensten vrije tijd niet als een luxe zien maar als een recht.

Vlaanderen probeert met het Steunpunt Vakantieparticipatie vakantie toegankelijk te maken voor kinderen en gezinnen in armoede. Samen met armoedeorganisaties zet ze via het Fonds Vrijetijdsparticipatie en de UitPas in op vrijetijdsparticipatie. Het Kinderrechtencommissariaat erkent het belang van die initiatieven. Het is goed dat daarbij niet alleen aandacht is voor financiële maar ook voor andere drempels, zoals toegang tot informatie of drempelvrees.

Lokale besturen kunnen via gerichte stimulansen mee drempels wegwerken. In hun eigen gemeentelijke vrijetijdsinitiatieven voor kinderen, jongeren en gezinnen moeten ze aandacht voor toegankelijkheid systematisch inbouwen. Gemeenten kunnen zelf kortingen en financiële steun voorzien, als dat nodig is ook voor vervoer en uitrusting.

Met een lokaal netwerk vrijetijdsparticipatie kan de gemeente Vlaams geld inzetten voor de participatie van mensen in armoede aan cultuur, jeugdwerk en sport. Ze kunnen samenwerken met een Rap op Stapkantoor of er een oprichten. Daarbij moeten die netwerken erover waken dat ze specifieke aandacht hebben voor participatiemogelijkheden van kinderen en jongeren, zowel in gezinsverband als met leeftijdsgenoten.

Versterk jeugdorganisaties voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren

Toegankelijkheid van vrijetijdsinitiatieven gaat ook over de vormgeving van het aanbod zelf. Een lokale overheid maakt keuzes over welke initiatieven ze stimuleert of ondersteunt. Het is belangrijk dat ze daarbij rekening houdt met de interesses, wensen en noden van kinderen en jongeren in armoede. Wanneer ze niet weet wat er bij die groep leeft, moet ze gerichte initiatieven nemen om hun stemmen te horen.

Jeugdwerkingen die zich specialiseren in een laagdrempelige werking op maat van kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties, hebben een volwaardige plaats in het aanbod. Ze betekenen vaak veel voor die kinderen en jongeren en kunnen een zeldzame plek zijn waar ze zichzelf kunnen zijn.⁶⁶ Ze hebben dus hun eigen waarde en hoeven geen opstapje te zijn naar zogenaamd 'regulier jeugdwerk'. We vragen dan ook aan zowel de Vlaamse overheid als lokale overheden om werkingen voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren voldoende te erkennen en ondersteunen.

4.6. Gezondheid

Leven in armoede kan tal van gezondheidsrisico's met zich meebrengen. Kinderen zijn bovendien extra gevoelig voor de gevolgen van een ongezonde woning of ongezonde buurt, zoals ademhalingsklachten of allergieën. De voortdurende stress waarmee gezinnen in armoede te maken hebben, zet het mentaal welbevinden én daarmee ook de fysieke gezondheid onder druk.

Tegenover die grotere risico's, staan de beperktere mogelijkheden van gezinnen in armoede om te investeren in hun gezondheid. Zo leeft 6% van de kinderen in Vlaanderen in een gezin dat het voorbije jaar minstens één keer gezondheidszorg moest uitstellen om financiële redenen.⁶⁷

⁶⁶ Rapport Unicef België.

⁶⁷ Cijfers 2014. Uit: Studiedienst Vlaamse Regering, *Armoedemonitor 2016*, op.cit.

Derdebetalersregeling voor alle kinderen en jongeren

Sommige groepen met een laag inkomen krijgen een 'verhoogde tegemoetkoming'. Ze krijgen binnen het algemeen systeem van ziekteverzekering een verhoogde terugbetaling. Bij de huisarts kunnen ze beroep doen op de zogenaamde 'sociale derdebetaler': ze betalen enkel hun persoonlijk aandeel en de huisarts krijgt de tussenkomst van de ziekteverzekering rechtstreeks via het ziekenfonds.

Dat patiënten dat laatste niet eerst moeten voorschieten, is een belangrijke stap vooruit om gezondheidszorg toegankelijk te maken voor iedereen. Net als het Netwerk tegen Armoede, het Vlaams Patiëntenplatform en de Gezinsbond⁶⁸ pleit het Kinderrechtencommissariaat ervoor om dat derdebetalerssysteem uit te breiden. Door het voor alle patiënten automatisch toe te passen, zou het systeem eenvoudiger en minder stigmatiserend zijn. Een uitbreiding naar alle minderjarige patiënten kan een eerste stap zijn. Het zou goed zijn het systeem ook te verruimen naar tandzorg en andere zorgen die kinderen en jongeren vaak nodig hebben.

Toegankelijke geestelijke gezondheidszorg

De toegankelijkheid van de geestelijke gezondheidszorg is een nog groter probleem. Voor het gratis aanbod van diensten zoals het CAW is het vaak lang wachten op een plaatsje. In de tussentijd kunnen problemen echter erger worden.

Geschorst op school

Een moeder neemt contact op met de klachtenlijn van het Kinderrechtencommissariaat: 'Mijn zoon van 10 jaar heeft gedragsproblemen. Ik wacht al lang op hulp omdat ik privébegeleiding echt niet kan betalen. Na maanden op de wachtlijst, start het CKG weldra thuisbegeleiding. Eind deze week heb ik ook eindelijk een afspraak met een kinderpsychiater. Intussen vond de school echter dat het teveel wordt en heeft mijn zoon preventief geschorst. En dat net nu de hulpverlening wordt opgestart. Kunnen jullie me helpen om de schorsing ongedaan te maken?'

De overheid moet op 2 sporen werken: het gratis aanbod bij erkende diensten uitbreiden én de toegankelijkheid van private therapie verhogen. Voor dat laatste is het hoopgevend dat eraan wordt gewerkt om ook therapie bij erkende psychologen te kunnen terugbetalen via het ziekenfonds.

⁶⁸ Zie bijvoorbeeld:

http://vlaamspatiëntenplatform.be/_plugin/ckfinder/userfiles/files/211116%20evaluatie%20derdebetaler%20Netwerk%20tegen%20Armoede,%20VPP,%20Gezinsbond.pdf

5. Bijlage: inhoudstafel

1. Kinderen en jongeren aan het woord	2
1.1. Wat zeggen kinderen en jongeren in armoede?	2
Wij zijn niet arm	2
Gezin centraal	3
Buurt en school: een dubbel verhaal	4
1.2. Dé leefwereld van kinderen in armoede bestaat niet	5
Armoede drukt een stempel...	5
... maar niet altijd dezelfde	5
2. Van armoede naar kinderarmoede	6
2.1. Wat is armoede?	6
Armoede is armoede...	6
... maar komt nooit alleen	6
2.2. Armoede: hinderpaal voor mensenrechten	8
Levensstandaard	8
Andere mensenrechten	8
2.3. Eén definitie, verschillende realiteiten	10
2.4. Kinderarmoede: een beladen term	11
Aandacht voor gezins- en maatschappelijke context	11
Toch bestaat kinderarmoede	12
3. Armoede bestrijden vanuit mensenrechten	16
3.1. Participatie	16
Participatie bij beslissingen	16
Participatie in de samenleving	17
3.2. Accountability	18
3.3. Non-discriminatie en gelijkheid	19
3.4. Empowerment	20
3.5. Link met mensenrechten	21
4. Aanbevelingen	22
4.1. Inkomen	22
Inkomen boven de armoedegrens	22
Kinderbijslag	23
4.2. Wonen	23
Dak- en thuisloosheid voorkomen	23
Wonen toegankelijk maken voor iedereen	24
Kwaliteitsvol wonen	25
4.3. Kinderopvang	25
4.4. Onderwijs	26
Sociale ongelijkheid doorbreken	26
Kinderrechtenbenadering verankeren	27
Schoolkosten beperken	28

4.5. Vrije tijd	28
Drempels wegwerken	28
Versterk jeugdorganisaties voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren	29
4.6. Gezondheid	29
Derdebetalersregeling voor alle kinderen en jongeren	30
Toegankelijke geestelijke gezondheidszorg	30
5. Bijlage: inhoudstafel	31